

TARTU ÜLIKOOL

ÕIGUSTEADUSKOND

Kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kognitiivse psühholoogia õppetool

Liisa Nuut

**KANNATANU NÕUSOLEKU TÄHENDUS
KOKKULEPPEMENETLUSE KOHALDAMISEL**

Magistritöö

Juhendaja

prof Jaan Ginter

Tartu 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. Kokkuleppemenetluse kujunemine ja olemus	7
1.1. <i>Plea bargaining</i> 'i areng angloameerika õiguses	7
1.2. Kokkuleppele toetuvad erimenetlused Mandri-Euroopa õigusruumis	12
1.2.1. <i>Absprache im Strafprozess</i> – läbirääkimised kriminaalmenetluses Saksa õiguses ..	12
1.2.2. <i>Tunnustamisoikeudenkäynti</i> ehk ülestunnistamismenetlus Soome õiguses	13
1.2.3. <i>Patteggiamento</i> – kokkuleppemenetlus Itaalia õiguses	16
1.3. Kokkuleppemenetluse regulatsiooni ajalooline kujunemine Eesti õiguses	19
1.3.1. Lihtmenetlus	19
1.3.2. Kokkuleppemenetlus	20
1.4. Konsensuslike menetluste põhijooned	26
2. Kokkuleppemenetluse kohaldamine	28
2.1. Kokkuleppe esemed	35
2.1.1. Kuriteo kvalifikatsioon	36
2.1.2. Karistuse liik ja määr	38
2.1.3. Kahju laad ja ulatus	40
2.2. Kokkuleppemenetluse subjektid	42
2.2.1. Tsiviilkostja	42
2.2.2. Kannatanu õigused kokkuleppemenetluses	43
2.2.2.1. Õigus anda arvamus süüdistuse ning karistuse osas	45
2.2.2.2. Kannatanu tsiviilhagejana	50
2.2.2.1. Kannatanu vetoõiguse kokkuvõte	53
2.2.3. Kahtlustatav ja süüdistatav	54
2.2.4. Prokuratuur	56
3. Kannatanu õigused teiste lihtmenetluste ning lepitusmenetluse kohaldamisel	57
3.1. Lühimenetlus	57
3.2. Käskmenetlus	59
3.3. Lepitusmenetlus	60
KOKKUVÕTE	62
SUMMARY	66
Kasutatud allikad	66
Kasutatud kirjandus	70
Kasutatud kohtupraktika	73

Kasutatud normatiivaktid	74
Lisa 1 – Küsimustik.....	76

SISSEJUHATUS

„Õigussüsteemi osana on kriminaalmenetlus omalaadne lakmuspaber, mis näitab riigi prioriteete: kas on selleks üksikisik ja tema õigused või riik ja kord. Tähtsad on ju mõlemad, kuid just kriminaalõigus on see koht, kus nimetatud huvid teravalt võivad põrkuda. Kriminaalõiguse kaudu saab riik võtta inimeselt tema suurima hüve – vabaduse, paljudes riikides ka elu, mistõttu kriminaalmenetlusõigus ei saa kunagi marginaalseks normide kogumiks.”¹

Kehtiva kriminaalmenetluse seadustiku regulatsiooni väljatöötamisel seati menetlusõiguse reformi eesmärgiks kõlavad põhimõtted: menetluse efektiivsus, kiirus ning tulemuslikkus,² millest eelnõu menetlusfaasis käsitleti kõige enam menetlusökoonomia printsiipi. Uue kriminaalmenetlusõiguse regulatsiooni eesmärk oli tagada piiratud ressursi tingimustes tulemuslik kriminaalmenetlus.³ Tagamaks menetlusökoonomia eesmärki ning vähendamaks kohtumenetluste arvu, kehtestati 01.07.2004. a jõustunud kriminaalmenetluse seadustikuga võistlevale üldmenetlusele alternatiivsete lihtmenetluste kataloog, mis hõlmas lühi-, kokkuleppe ning käskmenetluse regulatsiooni.⁴

Aktuaalse, 2014. a, menetluspraktika⁵ kohaselt on lihtmenetluste kohaldamise ulatus, millest eeskätt kokkuleppemenetluse kohaldamise praktika, saavutanud eelnõu koostajate püstitatud eesmärgi, ületades kogumis teiste lihtmenetlustega 92%-se kohaldatavusega seadusandja prognoosi kohaldatavuse määra vahemikus 80-90% juhtudel.⁶

Lisaks kokkuleppemenetluse kohaldamise ulatusele, on käesoleva töö teemapüstituse aktuaalsus põhjendatud ka asjaoluga, et pärast 2014. a lõppenud karistusõiguse revisjoni, tõstatas justiitsminister Andres Anvelt Riigikogus küsimuse kriminaalmenetlusõiguse revisjoni vajalikkusest, toonitades siseturvalisuse tagamise eesmärgist lähtuvale vajadusele kriminaalmenetlusõiguslike regulatsioonide läbivaatamiseks. Minister väljendas seisukohta, et

¹ K. Prükk. Austatud lugeja. Juridica IX/2000, lk 553.

² Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) esimese lugemise stenogramm, 04.04.2001.

³ *Ibid.*

⁴ E. Kergandberg.; P. Pikamäe. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. Juridica IX/2000, lk 561.

⁵ I ja II astme kohtute 2014. a statistilised KOONDANDMED, 2014.a jooksul saabunud kohtumenetluste arv ja lahendatud kohtumenetluste arv. Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/et/eesti-kohtud/kohtute-statistika> (27.03.2015).

⁶ Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE).

menetlusregulatsioon tuleb muuta kiiremaks ning tänapäevasemaks.⁷ Vastav revisjon on justiitsministeeriumi valitsemisala 2016-2019. a arengukavas sätestatud planeeritud tegevusena arengukava perioodil. Sisuliselt on revisjoni lähtekohtadena mainitud alahoidlikku ressursside kasutamist isikute põhiõiguste tagamise kontekstis.⁸

On ilmne, et menetlusökoonomia saavutamiseks on vajalik teha mõõndusi kriminaalmenetlusõigustes - kokkuleppemenetluse puhul eeskätt menetlusosaliste õiguses võistlevale üldmenetlusele ning sellega kaasnevatele kriminaalmenetlusõiguslikele tagatistele. Menetlusökoonomia eesmärki teeniva kokkuleppemenetluse puhul, on kriminaalmenetlusõiguste riive ulatuslikem kahtlustatava ja süüdistatava puhul, kuid võib esineda ka kannatanu ning tsiviilkostja subjektiivsete õiguste riivena.

Käesoleva magistritöö eesmärk on analüüsida kannatanu õiguste ulatust kokkuleppemenetluses ning sellega kaasnevaid mõjusid menetlusökoonomia printsiibile kriminaalmenetluses. Töö hüpoteesi kohaselt on kannatanu subjektiivsed õigused kokkuleppemenetluse kohaldamisel tagatud ka ilma seaduses ette nähtud menetlusliigi rakendamist mõjutava vetoõigusega. Püstitatud hüpoteesist nähtuvalt on kannatanu õigusi käsitlevate regulatsioonide ümbervaatamisel võimalik kokkuleppemenetluse ning seeläbi ka laiemalt kriminaalmenetluse muutmine veel efektiivsemaks, kiiremaks ning tulemuslikumaks.

Töö koostamisel on lähtutud võrdlevast meetodist, analüüsides Eesti kriminaalmenetluses sätestatud kokkuleppemenetluse regulatsiooni võrdluses Ameerika Ühendriikide, Saksamaa, Itaalia ning Soome konsensuslike menetlusregulatsioonidega. Millest Ameerika Ühendriikide *plea bargaining* ning Itaalia *patteggiamento* on võrdluses käsitletavat kokkuleppemenetluse regulatsiooni väljatöötamist mõjutanud põhimõtetena ning Saksamaa *absprache* on võrreldav Saksa õigustraditsiooni laiema mõju tõttu Eesti karistusõigusele. Soome *tunnustamisoikeudenkäynti* toob võrdlusesse kõige aktuaalsema ajalise mõõde, väljendades 01.01.2015. a jõustunud regulatsiooni läbi menetlusliigi regulatsiooni väljatöötamisel tõstatunud päevakajalisi küsimusi ning nendest tuletatud põhimõtteid.

⁷ XII Riigikogu stenogramm VIII istungjärk 19.11.2014. Arvutivõrgus: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/201411191300#PKP-15889> (29.04.2015).

⁸ Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2016-2019, lk 11. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2016-2019.pdf (28.04.2015).

Lisaks on töö koostamisel läbi viidud empiiriline uuring Lääne Ringkonnaprokuratuuri prokuröride ning Lääne prefektuuri Pärnu politseijaoskonna ennetus- ja menetlustalituse menetlusteenistuse kriminaalmenetlejate seas eesmärgiga analüüsida kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 239 sätestatud kokkuleppemenetluse regulatsiooni kohaldamist praktikas (küsimustik – töö lisa nr 1). Läbi viidud küsitlusele vastas kokku 38 kokkuleppemenetluse kohaldamisega praktikas puutumuses oleva isikut, kelle seisukohad on magistritöös esitatud. Magistritöös on kasutatud ka ajaloolist ning dogmaatilist meetodit.

Magistritöö eesmärkide saavutamiseks ning uurimisküsimusele vastuse leidmiseks jaguneb käesoleva töö ülesehituselt kolme peatükki, millest esimene käsitleb süsteemivõrdlust, teine kokkuleppemenetluse siseriiklikku regulatsiooni ning kolmas kannatanu õiguseid teiste lihtmenetluste ja muude õigusjärelmite kontekstis.

Esimene peatükk käsitleb Ameerika Ühendriikide, Saksamaa, Itaalia ja Soome konsensuslike menetluste põhijooni võrdluses Eesti kokkuleppemenetluse regulatsiooniga – analüüsitakse menetlusregulatsioonide põhiolemust, mille hulgas ka menetlusosaliste seisundit ning õigusi. Lisaks kehtivale regulatsioonile on peatükis käsitletud ka menetlusregulatsioonide ajalooline areng kogumis seadusandja poolt menetlusliigile seatud eesmärkidega.

Teine peatükk käsitleb siseriiklikku kokkuleppemenetluse regulatsiooni, selle kohaldamise ulatuses, analüüsitud on nii kokkuleppe objekte kui ka subjektide laiemat ringi kogumis nende isikute õigustega kokkuleppemenetluses.

Kolmas peatükk annab ülevaate kannatanute õigustest lühi-, käsk- ning lepitusmenetluse kohaldamise tähenduses, hinnates subjektiivsete õiguste tagamist vastavate regulatsioonide puhul.

Käesoleva magistritöö allikatena on kasutatud: õiguslast erialakirjandust, millest võõrkeelsena inglise- ning soomekeelset; Riigikohtu, Euroopa Inimõiguste Kohtu ning Ameerika Ühendriikide Ülemkohtu praktikat; kohtupraktika statistilisi menetlusandmeid, analüüse; kohaseid normatiivakte ning seaduseelnõude alusdokumente; Juridica publikatsioone; teadustöid jne.

Autori siiras tänu kuulub magistritöö juhendajal *prof* Jaan Ginterile pühendunud juhendamise, asjakohaste juhiste ning eeskätt mõistva suhtumise eest.

1. Kokkuleppemenetluse kujunemine ja olemus

1.1. *Plea bargaining*'i areng angloameerika õiguses

Ameerika Ühendriikide õigussüsteemis kujunesid 19. sajandi keskpaigal välja *plea* ehk süü omaksvõtmise üle peetavad läbirääkimised, millest aja jooksul kujunes peamine kriminaalasjade menetlemise viis.⁹ „Kriminaalmenetluses muudeti fookuseasetust, enam ei nähtud kriminaalasja lahendamisel vaidlust kahe eraisikust poole vahel, vaid hoomati konflikti riigi ja eraisiku vahel, mis on politsei järelevalve ning riikliku süüdistaja diskretsiooni all.”¹⁰

Vastavate menetluspõhimõtete – *plea bargaining*'i tekkepõhjusena tuuakse välja ka tänapäeval aktuaalne menetlusökoonoomia printsiip, mille olulisus ilmnes eeskätt 19. sajandi teisel poolel suurlinnade kohtutes aset leidnud massiivse menetluskoormuse tekkimisel. Prokurörid ja kohtunikud pidid seisma silmitsi kiiresti kasvava kuritegevuse taseme ning järjest keerukamate kriminaalasjadega.¹¹

Algaasis ilmnes *plea bargaining*'i kujunemisel vastuseis kohtunike poolt, kes eelistasid täieulatuslikku kohtumenetlust, kuna ei olnud valmis oma otsustamispädevust riiklike süüdistajatega jagama. Vaidlused toimusid kuni 20. sajandi alguseni, kui kaubandussuhete elavnemisest tingitult suurenenud tsiviilkohtupidamiste arvu kasvu tõttu, tuli kriminaalkohtupidamist kiirendada, hoidmaks kohtusüsteemi toimimas,¹² mistõttu pidid ka kohtunikud kiirema ja efektiivsema menetlusliigi kohaldamiseks pädevuse jagamisega nõustuma.

Plea bargaining'i levik erines osariigiti, uuringutele tuginedes ilmneb, et *plea bargaining*'i kohaldamise ulatus oli seoses rahva arvuga - suurem populatsioon tingis ka suurema vajaduse ökonoomsema menetlusliigi kohaldamiseks.¹³

⁹ G. Fisher. *Plea Bargaining's Triumph: A History of Plea Bargaining in America*. Stanford: Stanford University Press 2003, lk 12.

¹⁰ L. J. Siegel; J. L. Worrall. *Introduction to Criminal Justice*. Fifteenth Edition. Boston: Cengage Learning 2014, lk 389.

¹¹ S. Kobar. *Bargaining in the Criminal Justice Systems of the United States and Germany*. Frankfurt am Main: Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften 2008, lk 50.

¹² L. J. Siegel; J.L. Worrall, lk 389.

¹³ S. A. Saltzburg. *American Criminal Procedure Cases and Commentary*. St Paul Minnesota: West Publishing Co 1988, lk 794.

Käesolevaks ajaks on *plea bargaining* oma tähtsust kriminaalprotsessis tõestanud – Ameerika Ühendriikide Ülemkohus on kinnitanud *plea bargaining*'i põhiseaduspärasust¹⁴ ning praktika, mille kohaselt orienteeruvalt 95% kõikidest kriminaalasjadest jõuavad lahenduseni *plea bargaining*'i kaudu, räägib enda eest.¹⁵

Oma olemuselt on *plea bargaining* vaba tahte alusel kohaldatav kompromissini jõudmise teekond, mille käigus mõlemad osapooled – süüdistus ja kaitse – teevad mõõndusi juhtumi lahendamiseks.¹⁶ Tegemist on võistleva protsessiga, mida iseloomustab vastaspoolte huvidepõhine tegutsemine ning eesmärk võita.¹⁷

Süüdistaja mõistab, et puuduvad ressursid kõikide juhtumite menetlemiseks pikas menetluses - Eesti kriminaalmenetlusõiguse tähenduses võistlevas üldmenetlus. Lisaks ei ole vähemtähtis veel osapoolte, eeskätt kannatanute ja nende perekondade, laiemas ulatuses ka kogu ühiskonna, avalikkuse ees kantav vastutus, arvesse võttes võimalikku kaotusriski pikas menetluses, millest eristuvalt on *plea bargaining*'i puhul tagatud vähemalt mingi karistuse kohaldamine.¹⁸ *Plea bargaining*'i kohaldamise olulisemate mõjuteguritena on lisaks tõendatuse tasemele käsitletud veel süüdistuse raskusastet, kannatanu positsioonilt hinnates, ning süüdistava eelnevat karistatust ja mainet laiemalt.¹⁹

Süüdistatavad tegutsevad, kaitsja soovitusi arvesse võttes, oma isiklikest huvidest lähtuvalt, kuna neil puudub soov ja tahtmine võtta riski, et vandekohus võib neile karmima karistuse mõista. Pikas menetluses on süüdistatava positsioon mõistetava karistuse tähenduses ebakindel, näeb ju seadus ette erinevaid sanktsioone nii liigilt kui ka määralt. Nõustudes *plea bargaining*'i kohaldamisega on süüdistatavale tagatud vähemalt ootus karistuse kergendamise taotluse kohtule esitamisest riikliku süüdistaja poolt.²⁰

Siinkohal omab tähendust ka asjaolu, et erinevalt kokkuleppemenetluse kohaldamise regulatsioonist, ei ole *plea bargaining*'i kohaldamine piiratud kuriteoliigi arvesse võtmisega,

¹⁴ G. N. Herman. *Plea Bargaining*. New York: Juris Publishing, Inc 2012, lk 1. *Brady v. United States*. No [397 U.S. 742](#) (1970).

¹⁵ M. E. Rushefsky. *Public Policy in the United States*. New York: Routledge 2015, lk 269.

¹⁶ L. L. Levenson. *Peeking behind the Plea Bargaining Process: Missouri v. Frye & Lafler v. Cooper*. *Loyola of Los Angeles Law Review* 457/2013, lk 464.

¹⁷ S. Kobor, lk 59.

¹⁸ L. L. Levenson, lk 464.

¹⁹ S. A. Saltzburg, lk 795.

²⁰ L. L. Levenson, lk 464.

mis avaldab mõju süüdistatavale nii kohaldatava sanktsiooni tähenduses kui ka menetlusega kaasneva avaliku huvi ulatuses mõttes.²¹ Sanktsiooni vähendamisest, kui kokkuleppemenetluse kohaldamise nõustumisega kaasnevast riigipoolsest vastutulekust, ei ole töö autori hinnangul teatud kuriteoliikide puhul vähemtähtsavana käsitletav ka pika menetlusega kaasneva avaliku huvi vältimine või selle ulatuse piiritletus.

KrMS § 239 lg 2 p 1 kohaselt on kokkuleppemenetlus välistatud konkreetsete kuriteokoosseisude puhul, milliseid on normi kehtestamisel eelnõus käsitletud raskete kuritegude, siinkohal mitte pelgalt esimese astme kuriteod, vaid laiemalt üksikisikutele raskeid tagajärgi põhjustavad kuriteod, kataloogi kuuluvatena.²² *Plea bargaining*'i puhul vastav kohaldamise eeltingimus puudub, võimaldades *plea bargaining*'i kohaldamist kõigi kuriteoliikide puhul, mida kajastab ilmekas 2006. a statistika, mille kohaselt jõuti süü ülestunnistuse teel kriminaalmenetlusõigusliku tulemini 94% narkokuritegude, 89% vägistamiste ning 64 protsendil mõrvade menetlemisel.²³ 19.10.2009. a algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu seletuskirja kohaselt kavandati Eesti kriminaalmenetlusõiguses küll kokkuleppemenetluse kohaldamise õiguse laiendamist esialgse regulatsiooniga võrreldes, lubades kokku leppida ka esimese astme kuritegude puhul, seda siiski piiranguga eluaegse karistuse kokkuleppimise keelus.²⁴ Täna kehtiv regulatsioon kujunes aga menetluse vältel teostatud arvamused hindamise ning ekspertkomisjoni seisukohti arvesse võtmise teel, jättes kehtima menetluse kohaldamise piirangud.

Ameerika Ühendriikide Ülemkohus on *plea bargaining*'i kohaldamisega süüdistatavale kaasneva soodustingimusena käsitletud ka menetluse kiirust,²⁵ mis on süüdistatava seisukohast sisustatav pika menetlusega kaasneva nii emotsionaalse mõju kui ka materiaalse kuluga.²⁶

²¹ G. N. Herman, lk 9.

²² Riigikogu arhiiv: Seletuskiri Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) teise lugemise teksti juurde, 22.11.2010, lk 1.

²³ M. E. Rushefsky, lk 269.

²⁴ Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, 19.10.2009, lk 76-78.

²⁵ *Blackledge v. United States*. No 431 U.S. 63 (1977).

²⁶ G. N. Herman, lk 9.

Teistest menetlusosalistest on *plea bargaining*'i mõju hoomatav ka kannatanule, kelle jaoks võib avalikule võimule soodsa menetlusliigi kohaldamine ilmneda halva üllatusena, mis võib riivata kannatanu huvisid kahju hüvitamise mõttes, kannatanu jaoks ebapiisava sanktsiooni kohaldamises või tuua kaasa olukorra, kui kannatanust kujuneb süüdistuse peamine sihtmärk.²⁷

Kannatanu õiguste tagamiseks Ameerika Ühendriikide õigussüsteemis on *plea bargaining*'i kohaldamisel antud kannatanule õigus arvamuse avaldamiseks kohtumenetluses. Vastav ärakuulamise õigus ei ole kohtu jaoks siduva tähendusega – kannatanud peavad olema ära kuulatud, kuid neil puudub õigus sisuliselt menetlusliigi kohaldamise üle otsustada.²⁸

Erinevalt Eesti kriminaalmenetlusõiguses sätestatud kokkuleppemenetluse regulatsioonist, ei ole Ameerika Ühendriikide *plea bargaining*'i regulatsioonis karistus, kui kokkuleppe ese, kohtu jaoks siduva tähendusega, millest tulenevalt on äärmuslikema väljaütlemistega *plea bargaining*'i mõistet sisustatud ka vaid ühe läbirääkimiste poole – süüdistatava - läbi, leides, et *plea bargaining* on süüdistatava kokkuleppe temale esitatud süüdistuses süüdi tunnustamise faktis, millega kaasnevad süüdistatava mõistlikud ootused riigipoolsele vastutulekule.²⁹ Mõttekäiku jätkates ilmneb *plea bargaining*'ile omane tunnus, mille kohaselt sõltub kohaldatav karistus sellest, millises menetlusfaasis on süüdistatav riigile „vastu tulnud” ehk *plea bargaining*'i kohaldamisega nõustunud, võrdsustades nii menetlusökonoomilise kokkuhoiu, ette nähtava leebema karistusega.³⁰

Plea bargaining'i oluliselt tähtsustava argumendina tuuakse välja ka asjaolu, et kokkuleppe hoiab ära võimaluse, et mõned tõendite kitsaskohad või Ameerika Ühendriikides vandekohtunike mõistmatud otsused vabastaksid süüdistatava karistusest.³¹ Vähemtähtsana ei ole käsitletav ka süüdistatava poolne koostöö, mis päädib tõendi allikaks kujunemises, väljendudes mõne teise süüdistatava vastu ütluste andmises.³²

Peetavate läbirääkimiste ulatus ning saavutatav seaduslik kokkuleppe ei ole *plea bargaining*'i puhul olemuslikult piiritletud. Keskseks kujuneb vaid eelpool viidatud põhimõte, et

²⁷ C. Doyle. Crime victims' rights act. Nova Science Publishers Inc: New York 2008, lk 23.

²⁸ *Ibid*, lk 23.

²⁹ G. N. Herman, lk 139.

³⁰ S. A. Saltzburg, lk 794.

³¹ R. G. Singer. Criminal Procedure II: From Bail to Jail. New York: Aspen Publishers 2008, lk 146.

³² G. N. Herman, lk 9.

süüdistatav, kes *plea bargaining*'i kohaldamisega nõustudes, loobub teatud ulatuses kriminaalmenetlusõiguslikest õigustest, annab seeläbi riigile võimaluse menetluse ressursse kokku hoida, mistõttu tekib süüdistataval vastuteene ootus. *Plea* läbirääkimistel on süüdistataval alternatiivselt võimalik vastata süüdistusele: tunnistades ennast süüdi (*plea of guilty*), väita enda süütust (*plea of not guilty*), Eesti kriminaalmenetluses sätestatud kokkuleppemenetluse regulatsioonile sarnaselt on süüdistataval süü ülestunnistusele lisaks alternatiivselt võimalus nõustuda süüdistusega, ennast süüdi tunnistamata (*nolo contendere – plea of no contest*) või karistusega nõustuda, enda süütust aktiivselt väites (*alford plea*).³³

Üldistades on *plea* läbirääkimiste tulemuseks üks või mitu järgnevatest: (1) süüdistatav tunnistab ennast süüdi või nõustub süüdistusega ennast süüdi tunnistamata eesmärgiga kvalifikatsiooni kergendamisele või karistuse leevendamisele; (2) süüdistatav tunnistab ennast osaliselt süüdi tingimusega, et süüdistaja loobub teistest süüdistustest; (3) süüdistatav tunnistab ennast süüdi vastutasuks süüdistaja poolt kohtule karistuse kergendamise taotluse esitamisele.³⁴

Kuna 90 protsenti süüdimõistmistest saavutatakse kokkulepete alusel, on ilmne, et kokkuleppemenetluse vähendamine põhjustaks Ameerika Ühendriikide kohtusüsteemis eeskätt võimatud ummikud ning põhjendamatuid viivitusi.³⁵ Ka tänapäeval on, ajaloolisele taustale sarnaselt, kokkuleppemenetluse suurimaks kasuteguriks asjaolu, et selline menetlus tagab tulemused ka piiratud ressurssidega tingimustes – kiire ja efektiivse menetluse vormi teene on õigusrahu saavutamine.³⁶

³³ Federal Rules of Criminal Procedure. Arvutivõrgus: <https://www.justia.com/criminal/docs/frcrimp/rule11.html> (12.03.2015).

³⁴ G. N. Herman, lk 2.

³⁵ R. G. Singer, lk 146

³⁶ S. Kobor, lk 51

1.2. Kokkuleppele toetuvad erimenetlused Mandri-Euroopa õigusruumis

1.2.1. *Absprache im Strafprozess* – läbirääkimised kriminaalmenetluses Saksa õiguses

Absprache on Saksa kohtutes olnud rakendatav alates 1970-ndate keskpaigast, olles esmalt piiratud kohaldatav ajamahukate ning keeruliste majanduskuritegude -, maksu-, keskkonna- ning narkokuritegude menetluses, laienedes hiljem teistele kuriteoliikidele. Süüdistust puudutavad läbirääkimised olid algusaegadel praktikas mitteformaalsed süüdistaja, süüdistatava ning kohtuniku vahelised läbirääkimised, millistel oli eesmärk asja kiireks menetlemiseks ning süüdistuse sisu osas kokkuleppele jõudmiseks.³⁷ Menetlusliigi väljakujunemisel on hoomatav *plea bargaining*'i, millele omaseid tunnuseid *absprache* regulatsioon sisaldab, mõju ning ühesed lähtekohad.³⁸ Sarnaselt *plea bargaining*'i tekkepõhjustele, tuuakse *absprache* kujunemise põhjusena välja kuritegevuse kasv ning sellest tingitud ametkondade suurenev töökoormus, mis tingisid efektiivsemate menetlusliikide rakendamise vajalikkuse.³⁹

„*Absprache* kujunes stiihiliselt, ilma kirjutatud reeglite või kehtestatud poliitiliste seisukohtadeta. Kohtunikud ja prokurörid muutusid aja kokkuhoiu eesmärgil paindlikemaks ning süüdistatavad nägid koostöös tulemusi. Saksa mudeli kohaselt on, angloameerika õigussüsteemist erinevalt, kohtunikul läbirääkimistel kanda oluline roll – kohustus kindlustada kokkuleppe läbirääkimiste ausus ning täpsus, täites nii läbirääkimiste osapoolte kui ka järelevaataja rolli.”⁴⁰

Läbiräägitud kokkulepe on alates 2009. a reguleeritud Saksa kriminaalmenetluse seadustiku (SrPO)⁴¹ § 257 c-s, mille kohaselt on kohtul õigus otsustada menetluse tulemi üle osapoolte, kellena on käsitletav ka kohus, vaheliste läbirääkimiste pinnalt. Kohtule ei ole kokkuleppimine siduv, kui menetluse käigus peaks ilmneva uusi, tähtsust omavaid õiguslikke või faktilisi seiku.⁴² Tegemist on inkvisitsioonilise protsessi traditsioonist tuleneva kohtu

³⁷ R. E. Rauxloh. Formalization of Plea Bargaining in Germany. Fordham International Law Journal, Volume 34, Issue 2 2011, lk 2.

³⁸ C. Roberson; D. K. Das. An Introduction to comparative legal models of criminal justice. Abingdon: Taylor & Francis Group 2008, lk 136.

³⁹ R. E. Rauxloh, lk 3.

⁴⁰ C. Roberson; D. K. Das, lk 138.

⁴¹ The German Code of Criminal Procedure. Arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p1718 (12.03.2015).

⁴² S. Kobor, lk 172.

keskse rolliga, millele lisaks on kohtu kaasamist põhjendatud laiast karistusraamist tuleneva diskretsiooni ulatusega, mis välistab süüdistaja võimaluse ette näha kohtule sobivat karistuseettepanekut.⁴³

Läbirääkimiste esemeks on karistus, mille kohaldamise aluseks on Saksa õiguse kohaselt, Eesti õigusega sarnaselt, isiku süü ning selle ulatus, eeskätt selle võimalik vähendamine millele lisaks omab määravat tähendust süüdistatavapoolne süü omaksvõtt. Erialakirjandusest nähtub, et süüdistatava ülestunnistus võrdsustatakse pikas menetluses ette nähtava karistuse vähendamisega ühest neljandikust kuni ühe kolmandikuni pikas menetluses kohaldatavast karistusmäärast.⁴⁴

Saksa praktika kohaselt ei peeta süüdistuse sisu üle läbirääkimisi, samuti ei ole *absprache* kohaldamine piiratud toime pandud kuriteo liigist tulenevalt.⁴⁵ Kannatanul on õigus kokkuleppega tutvumisele, omamata seejuures kokkuleppega mittenõustumisel kohtule siduvat vetoõigust.⁴⁶

Kohtu, süüdistaja ning kaitse vahel sõlmitud kokkuleppe, saab kehtivuse poolte ühise nõusoleku väljendamisel. Erinevalt Eesti kriminaalmenetlusõigusest, mille puhul kohtuotsuse eeldused poolte nõusoleku ulatuses, on samad, ei ole Saksa menetlusõiguses reguleeritud süüdistaja, süüdistatava ja kaitsja vahel peetavate kohtueelsete läbirääkimiste tähendust, millest tulenevalt ka selle lubatavust.⁴⁷

1.2.2. Tunnustamisoikeudenkäynti ehk ülestunnistamismenetlus Soome õiguses

Põhjanaanabrite kokkuleppemenetluse regulatsioon on käesolevas töös käsitletutest kõige värskem, jõustunud 01.01.2015. a, mistõttu puudub veel ulatuslikum menetluspraktika ning regulatsiooni kohaldamisest tulenev tagasiside.

⁴³ G. Gillieron. Public Prosecution in the United States and Europe. A Comparative Analysis with Special Focus on Switzerland, France and Germany, Switzerland: Springer International Publishing, lk 324.

⁴⁴ *Ibid*, lk 324.

⁴⁵ *Ibid*, lk 324.

⁴⁶ *Ibid*, lk 324.

⁴⁷ R. E. Rauxloh, lk 20.

Tunnustamisoikeudenkäynnin puhul on tegemist menetlusregulatsiooniga, millise väljatöötamist Soome Vabariigi seadusandja poolt tingisid mitmed Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) lahendid, milles heideti ette mõistliku menetlusaja rikkumist kriminaalmenetluse tähenduses.⁴⁸

Soome Vabariigi seadusandja nägi *tunnustamisoikeudenkäynti* eesmärgina, eelpool analüüsitud õiguskordadele sarnaselt, avaliku võimu ressursside kokkuhoidu ning menetlusökoonomia printsiibi elluviimist, loobumata seejuures osapoolte õiguste tagamisest. Menetluskorra sätestamisel oli Soome seadusandjal plaan minna teistest põhjamaadest Taanist, Eestist, Norrast ning Lätist kaugemale, hoomates kokkuleppemenetlusega ka uurimisasutuse poolt läbi viidava kohtueelse menetluse tasandi, tuues sisse ka läbirääkimised menetluse üldmise teostamise üle.⁴⁹ Eeskätt nähti võimalust vähendada uurimisasutuste töökoormust kohtueelse menetluse tähenduses, kuna vastava erimenetluse kohaldamise korral, on tõendusteabe kogumise ulatus väiksem.⁵⁰

Soome mudeli kohaselt säästab riik ressursse ning süüdistav võidab piiratud uurimise läbi võimalike teiste toime pandud tegude ilmsiks tulemata jäämise ning kohaldamisele kuuluvad leebemad sanktsioonid.⁵¹ Regulatsioon on sätestatud Soome kriminaalmenetluse seadustiku (ROL)⁵² 5b osas, mille kohaselt tuleb menetlus üldjuhul teostada 30 päeva jooksul läbirääkimistel kujundatud süüdistusettepaneku kohtule esitamisest. Menetlusliigi nimest tulenevalt põhineb menetluskord süüdistatavapoolsel vabatahtlikul süü ülestunnistusel, mille korral esitab süüdistaja kohtule karistusettepaneku, mis ei ole *plea bargaining*'i regulatsiooniga sarnaselt kohtule siduva tähendusega. Siiski on *tunnustamisoikeudenkäynnin* kohaldamisel kohtul kohustus leebema karistusregulatsiooni kohaldamiseks.⁵³ Soome

⁴⁸ T. Kastula. Rikosasioiden kohtuullinen käsittelyaika ja rikosoikeudenkäyntien viivästymistä vastaan olevat tehokkaat oikeussuojakeinot – erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa. Magistritöö, Helsingi Ülikool 2009, lk 3.

⁴⁹ L. Ervo. Plea Bargaining as an example of the recent change in the Finnish criminal procedural paradigm. *Baltic Journal of Law & Politics* vol 7, nr 1 2014, lk 105.

⁵⁰ Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseks, lk 16. Arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2013/20130058.pdf> (27.03.2015).

⁵¹ L. Ervo, lk 105.

⁵² Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689#L5> (12.03.2015).

⁵³ Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseks, lk 26.

Vabariigi karistusseadustiku (RL)⁵⁴ kohaselt on *tunnustamisoikeudenkäynnin* kohaldamisel kohtul kohustus karistuse mõistmisel lähtuda kergendatud karistusraamidest. Kohus peab mõistma karistuse vahemikus seaduses ette nähtud sanktsiooni alammäärast kuni kahe kolmandikuni vangistuse või rahalise karistuse ülemmäärast. Täiendavalt peab kohtu otsuses nähtuma ka karistus, millise kohus oleks mõistnud leevendavate asjaolude, siinkohal *tunnustamisoikeudenkäynti* kohaldamata jätmisel.

Eeluurimisseadustiku (ETL)⁵⁵ uue redaktsiooni § 10 a kohaselt antakse prokurörile volitused, et olukorras kui kohtueelses menetluse staadiumis on sama isiku suhtes kaks või enam menetlust, millest vähemalt ühe teo on süüdistatav omaks võtnud, võib prokurör, kriminaalasja, esitatud nõudeid, menetluskulusid, menetlusaega ja muid asjaolusid arvesse võttes, sarnaselt Ameerika Ühendriikide regulatsioonile, anda korralduse teistes asjades kohtueelse menetluse sooritamata jätmiseks või lõpetamiseks ning taotleda süüdistatavale süü ülestunnistusele tuginedes Soome karistusseadustiku § 8 a alusel kergemat karistust.

Syyteneuvottelun ehk läbirääkimiste eeldusena on Soome kriminaalmenetluse seadustikus ette nähtud obligatoorsed tingimused, mille kohaselt on *tunnustamisoikeudenkäynti* kohaldatav kuritegude puhul, milliste eest ei ole sanktsioonina ette nähtud vangistust pikemaks ajaks kui kuus aastat ning samuti ei ole läbirääkimised kohaldatavad juhul kui tegemist on karistusseadustiku 20-ndas peatükis reguleeritud kuritegudega, mille kaitsealas on inimese elu, tervis, seksuaalne puutumatus ning lapsed.⁵⁶

Täiendavalt on Soome kriminaalmenetluse seadustiku § 10 lg 2 kohaselt *tunnustamisoikeudenkäynnin* kohaldamise eelduseks menetlusele antav üldine hinnang – arvesse tuleb võtta kriminaalasja olemus ning esitatavad nõuded, millega kogumis analüüsida kriminaalmenetluse ajalise ja rahalise ressursi kulu ning võimalikke kriminaalasja puudutavaid kaasatuse küsimusi.⁵⁷ Sarnaselt Eesti õigusele, on *tunnustamisoikeudenkäynti* kohaldamise kohustusliku eeldusena ette nähtud ka kannatanu nõusolek vastavaks menetlusliigiks, seda siiski mööndusega vaid juhul, kui kannatanu on eelnevalt kriminaalasja menetlemist taotlenud. Kannatanu kaasamise vajalikkust põhjendatakse kannatanu piiratud

⁵⁴ Rikoslaki. Arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L2> (12.03.2015).

⁵⁵ Esitutkintalaki. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140672> (12.03.2015).

⁵⁶ Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseks, lk 14.

⁵⁷ Ibid, lk 58.

õigustega võrreldes pika kohtumenetlusega.⁵⁸ Eesti kriminaalmenetlusõigusest erinevalt kaasatakse kannatanu teatud juhtudel ka süüdistaja, süüdistatava ning kaitsja vahel peetavatesse läbirääkimistesse.⁵⁹

Sarnaselt Ameerika Ühendriikide *plea bargaining*'i regulatsioonile, on kannatanul õigus avaldada kohtus enda seisukohti. Soome regulatsioonis küll vaid ulatuses, mis käsitleb kannatanu nõudeid, eeskätt selliseid, mida süüdistaja ei toeta. Süüdistaja poolt toetatavate nõuete esinemisel, on kannatanu seisukoha avaldamise õigus piiratud ulatuses, mis käsitleb arvamuse avaldamist karistuse liigi ja määra tähenduses ning kergendavate ja raskendavate asjaolude esinemise mõttes.⁶⁰

Süüdistatav, nõustudes *tunnustamisoikeudenkäynti* kohaldamisega, ei loobu seeläbi õigusest kohtumenetlusele, mistõttu ka *tunnustamisoikeudenkäynti* puhul rakendatakse, küll traditsioonilisest kriminaalprotsessist kitsendatud ulatuses, kohtumenetlust.⁶¹ Kohtul on süüdistamissetpaneku alusel kohustus tuvastada, kas süü ülestunnistus lähtub süüdistava vabast tahtest ning kas süüdistatav on teo toimepanemist tunnistanud. Lisaks on kohustus kontrollida, kas kannatanu, kelle õigusi samuti erimenetluses piiratakse, on menetlusliigi valikuga nõustunud. Kohtul on seejärel kohustus, tuginedes tõendite vaba hindamise põhimõttele, tuvastada ülestunnistuse õiguspärasus, millele tuginedes on võimalik kohtuotsus langetada ning soostumusel kokkulepe kinnitada. Kohtu mittenõustumise korral, taandab kohus ennast asja otsustamisest eraldi lahendit tegemata, jättes süüdistajale õiguse edasise menetluskäigu üle otsustamiseks.⁶²

1.2.3. *Patteggiamento* – kokkuleppemenetlus Itaalia õiguses

Itaalia kriminaalmenetlusõiguse reformiga 1988. a täiendati Itaalia kriminaalmenetluse seadustikku viie erineva erimenetluse regulatsiooniga: „1) lühimenetlus (*giudizio abbreviato*); 2) kokkuleppemenetlus (*applicazione della pena su richiesta delle parti*); 3) kiirmenetlus (*giudizio direttissimo*); 4) otsemenetlus (*giudizio immediato*); 5) käskmenetlus (*procedimento*

⁵⁸ Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi, lk 14.

⁵⁹ *Ibid*, lk 25.

⁶⁰ *Ibid*, lk 30.

⁶¹ *Ibid*, lk 29.

⁶² *Ibid*, lk 29-33.

per decreto).⁶³ Nimetatud menetlusliikidest on *applicazione della pena su richiesta delle parti* ehk lühendatult *patteggiamento* puhul tegemist Ameerika Ühendriikide *plea bargaining*'i regulatsioonist teatud mööndustega tuletatud erimenetlusega. Vastava regulatsiooni vajadust on erialakirjanduses, sarnaselt Soomele, põhjendatud asjaoluga, et Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul, ei suutnud Itaalia siseriiklik õigus kõigil juhtudel kuritegevuse kasvu olukorras tagada kriminaalmenetluse mõistlikku menetlusaega.⁶⁴

Applicazione della pena su richiesta delle parti ehk pooltevahelisel taotlusel põhinev karistuse kohaldamine. Süüdistus ja kaitse taotlevad kohtult süüdistatavale kokkulepitud karistuse kohaldamist, millise vähendamise ühe kolmandiku ulatuses vastuteenena süü omaksvõtule, on erinevalt Eesti kriminaalmenetluse seadustikule, konsensusliku menetluse kohaldamise regulatsioonis ette nähtud. Kohaldatava karistuse määra puhul on Itaalia kriminaalmenetluse koodeksis (CPP) ette nähtud lisatingimus, mille kohaselt on *patteggiamento* rakendamisel maksimum karistuseks viis aastat reaalselt vangistust.⁶⁵ Tegemist on lisatingimusega, mis lisaks määratava karistuse ulatusele, piirab ka erimenetluse kohaldamist raskemate kuriteokoosseisude puhul, mille sanktsioonid, ka ühe kolmandiku mahaarvamisel, alla viie aastast vangistust ette ei näe. Täiendavalt on *patteggiamento* kohaldamine piiratud kuritegude suhtes, mida iseloomustavad: pornograafia, pedofiilia ning seksuaalse enesemääratlemise vastasus.⁶⁶

Kohtul on kuriteo asjaolusid ning süüdistatava isikut arvesse võttes õigus, karistustepaneku sobivusel, see kinnitada. Süüdistatava isiku arvesse võtmine on siinkohal sisustatav ulatuslikumalt, välistades kohtu poolt *patteggiamento* kohaldamise isikute suhtes, kes on sõltuvus- või korduvkurjategijad.⁶⁷

Kannatanu menetlusseisund on Itaalia kriminaalmenetlusõiguses tagatud kohtueelse menetluse faasis, omistamata kannatanule kohtumenetluse poole tähendust ning eristades

⁶³ P. Pikamäe. Itaalia kriminaalmenetluse mudel – võimalik lähtepunkt Eesti kriminaalmenetluse reformiks. *Juridica* II/1999, lk 85.

⁶⁴ W. T. Pizzi; M. Montagna. The Battle to Establish an Adversarial Trial System in Italy. *Michigan Journal of International Law* vol 25, 2004, lk 17. Arvutivõrgus: <https://lawweb.colorado.edu/profiles/pubpdfs/pizzi/PizziMJIL.pdf> (27.03.2015).

⁶⁵ A. D. Amato. *Criminal law in Italy*. Kluwer Law International: Alphen aan den Rijn 2011, lk 174.

⁶⁶ *Ibid*, lk 174.

⁶⁷ *Ibid*, lk 174.

kannatanu tsiviilhagejast,⁶⁸ kelle poolt esitatava haginõude korral, ei lahenda kohus *patteggiamento* taotlust.⁶⁹

Patteggiamento regulatsioon omab tähendust ka asjaolu tõttu, et tegemist on Eesti kokkuleppemenetluse regulatsiooni väljatöötamisel kasutatud alusmudeliga, millele viitab karistuse kui kokkuleppe eseme määratlus, mis erinevalt *plea bargaining*'ist muudab kohtu rolli tähendust.⁷⁰

⁶⁸ S. Ruggeri. Human Rights in European Criminal Law. New Developments in European Legislation and CaseLaw after the Lisbon Treaty. Springer: Switzerland, 2015, Lk 311.

⁶⁹ S. Ruggeri, lk 312.

⁷⁰ J. Pradel. Mõned tähelepanekud Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu kohta. Juridica IX/2000, lk 565.

1.3. Kokkuleppemenetluse regulatsiooni ajalooline kujunemine Eesti õiguses

1.3.1. Lihtmenetlus

Tänase kokkuleppemenetluse regulatsiooni eelkäijana on käsitletav alates 19.07.1996. a kriminaalmenetluse koodeksi (KrK) § 364 jj reguleeritud lihtmenetlus, mille kohaldamise eeltingimustena oli ette nähtud selgete tõendamiseseme asjaolude esinemine, olukorras kui süüdistav on ennast süüdi tunnistanud. Lihtmenetlust välistasid olukorrad kui süüdistatav, kaitsja, alaealise seaduslik esindaja, kannatanu, tsiviilhageja või tsiviilkostja ei nõustu lihtmenetluse kohaldamisega; kui mitme süüdistatava asjades, ei olnud lihtmenetlus kõigi süüdistatavate suhtes kohaldatav; kui tegu on erasüüdistusasjadega või kui tegemist oli kuriteoga, mille eest on kergeima karistusena ette nähtud vähemalt nelja aastast vangistust või raskeima karistusena eluaegset vangistust.⁷¹

Tegemist oli menetlusökonoomia tagamiseks kujundatud erimenetlusega, mille eesmärk oli säästa nii ajalisi kui ka rahalisi ressursse.⁷²

Lihtmenetluse algatamise tingimusena käsitles seadusandja, erinevalt kehtivast kokkuleppemenetluse regulatsioonist, süü omaksvõttu. „Sellise nõudmise kehtestamine seadusandja poolt näitab riigikesksest mõtteviisist tulenevat soovimatust anda inimesele riigiga võrdne läbirääkimistepoole staatus,“⁷³ mille hindamisel jõudis Olavi Jaggo süsteemivõrdlust käsitlevas publikatsioonis järeldusele, et praktikas sellised ootused on pigem naiivsed ning täitumatud, tuues välja tegeliku süü ülestunnistuse võrdluses süü ületustunnistuse kui lihtmenetluse kohaldamise eelduse.⁷⁴ Toona eeldatud probleemipüstituse praktikas tõusetumist võib täna jaatada, mõistes seeläbi ka kehtiva kokkuleppe regulatsiooni olemust, mille puhul ei ole süü käsitletav läbirääkimiste esemena, jättes süüdistatavale õiguse kokkuleppemenetluse kohaldamisega nõustuda, enda süüd tunnistamata.

Menetlusliigi kohaldamiseelduste esinemisel nägi kriminaalmenetluse koodeks ette tänasele kokkuleppemenetluse regulatsioonile sarnase edasise menetluskäigu, mis algas kolmepoolsete kokkuleppe läbirääkimistega ning päädis kohtu poolt kokkuleppe kinnitamise või selle prokuratuurile tagastamisega.

⁷¹ Kriminaalmenetluse koodeks ([RT I 2004, 27, 176](#)).

⁷² O. Jaggo. *Plea-bargaining* ja lihtmenetlus – kahe süsteemi võrdlus. *Juridica I/1998*, lk 6.

⁷³ *Ibid*, lk 2.

⁷⁴ *Ibid*, lk 2.

Lihtmenetluse kohaldamine pälvis kriminaalmenetlusõiguses olulise tähenduse, 2002. a statistiliste andmete kohaselt kohaldati lihtsustatud menetlust 9331-st kohtusse saabunud kriminaalasjadest 4065-l korral.⁷⁵ Mis andis seadusandjale tagasisidet erimenetluste kohaldatavuse vajalikkusest, olles seega aluseks kriminaalmenetlusõiguse arendamisel. Võrdlusena on siinkohal 2005. a statistilised menetlusandmed, mis väljendavad lisaks kokkuleppelise lihtmenetlusele ka uute erimenetluste kohaldamise aktuaalsust, kui 9501-st lahendatud asjast lahendati lihtsustatud menetluses 7912 kriminaalasja.⁷⁶

1.3.2. Kokkuleppemenetlus

Vabariigi Valitsus kiitis 14.11.2000. a uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu heaks ja esitas selle Riigikogule, kus eelnõu (594 SE) esimesel lugemisel Riigikogule peetud ettekandes toonitas justiitsminister Märt Rask kriminaalmenetluse kulude hindamisel, et toona (2001. a) oli keskmise kriminaalmenetluse kulu 125 000 eesti krooni. Eelnevast analüüsist tulenevalt tõstatas justiitsminister ettekandes küsimused: „kas seda ressursi ei saaks otstarbekamalt kasutada, kas ei oleks mõistlik protsessi pikkust lühendada, sest see teenib ka teist eesmärki - tõe väljaselgitamine peab olema operatiivne, ainult siis on see mõjus.”⁷⁷

Kriminaalmenetlusõiguse reformi eesmärgina nähti kriminaalmenetluse muutmist efektiivsemaks ja kiiremaks ning vähema ressursi juures tulemuslikumaks.⁷⁸

Kriminaalmenetluse reformi aluseks oli menetlusõiguse ajast maha jäämine ning uue, ajaliselt ning õiguslikult sobivama kriminaalmenetlusõiguse loomine. Käärid registreeritud kuritegude ja süüdi- või õigeksmõistva kohtuotsuseni jõudnud kuritegude vahel olid kujunenud suureks, mistõttu tulevane kriminaalprotsess oli suunatud selle lõhe vähendamisele. Justiitsminister

⁷⁵ Analüüs Eesti Vabariigi I ja II astme kohtute tööst 2002. aastal, lk 1 . Arvutivõrgus: http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/kohtute_statistika_2002.pdf (27.03.2015).

⁷⁶ Eesti Vabariigi I ja II astme kohtute statistilised menetlusandmed 2005. aastal, lk 2. Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/kohtutestatistika2005kodulehele.pdf> (27.03.2015).

⁷⁷ Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) esimese lugemise stenogramm.

⁷⁸ *Ibid.*

väljendas seisukohta, et õigusemõistmise tempo oli jäänud maha kuritegevuse kasvu tempost.

79

Iseenesest mõistetavalt kujunes menetlusõiguse regulatsiooni väljatöötamisel oluliseks probleemiks otsustamine Mandri-Euroopa ja Angloameerika süsteemi vahel. Eelnõu koostajad tõdesid, et võrdlemisi üksmeelselt, et Eesti toonase kriminaalmenetlusega võrreldes peaks tulevases kohtumenetluses olema subjektide funktsionaalsed rollid senisest oluliselt selgemalt piiritletud. Õiguspoliitiliselt seati uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu väljatöötamisel eesmärgiks võimalikult efektiivse, kiire ja ökonoomse kriminaalmenetluse kujundamine.⁸⁰ Eksperthinnangu kohaselt mindi teed, mille käigus laenati elemente mitmetest välismaistest mudelitest, soovimata otsustada ühe kindla mudeli kasuks. Eelpool analüüsitud Itaalia kriminaalmenetluse mõju eelnõus nähtub kokkuleppemenetluse regulatsioonis, mille puhul süüdistatav ja prokuratuur lepivad kokku mõistetava karistuse liigis ja määras ning kohtul on võimalus valida, kas prokuratuuri ja süüdistatava vaheline kokkulepe kinnitada või see tagasi lükata.⁸¹

Kolmest eesmärgiks seatud printsiibist analüüsiti kõige enam seaduseelnõu esimesel lugemisel ökonoomsust, väljendades seisukohta, et Eesti riigil ei ole seda ressursi, mis võimaldaks täispika kriminaalmenetlusega läbi kohtu viia 100 000 kuritegu aastas. Ehk teisisõnu, tõe tuvastamisel on ka hind. „See on õigusökonomika üks põhialuseid, et me peame hakkama selgeks tegema, kui palju me kulutame maksumaksja raha selle peale, et saavutada ühelt poolt sotsiaalne õiglus ja teiselt poolt individualiseeritud, diferentseeritud karistusmäär konkreetsele indiviidile.”⁸²

Kriminaalmenetlusõiguse reformi ühe põhimõttena toodi menetlusõigusesse üldisele kohtumenetlusele alternatiivsed lihtmenetlused.⁸³ Sellise õiguse andmisega prokuratuurile kujundati nii eelnõu, kui vastu võetud seadusega prokuratuurist „tõeline riigi kriminaalpoliitika elluviija, kelle pädevusse peaks kuuluma kõikide, piltlikult öeldes ühe kriminaalasja üldist saatust kujundavate otsuste, vastuvõtmine.”⁸⁴

⁷⁹ Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) esimese lugemise stenogramm.

⁸⁰ E. Kergandberg.; P. Pikamäe., Eesti uue, lk 556.

⁸¹ J. Pradel, lk 565.

⁸² Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) esimese lugemise stenogramm.

⁸³ Erialakirjanduses kasutatakse ka terminit erimenetlused.

⁸⁴ E. Kergandberg.; P. Pikamäe. Eesti uue, lk 558.

Argumentatsioonis tugines justiitsminister mõttekäigule, mille kohaselt: „Ei saa paremaks mõõdupuuks olla miski muu kui see, kui riiklik süüdistaja, kes esindab riigi ametlikku karistuspoliitikat, jõuab kokkuleppele kaitsja ja kohtualusega selles osas, et vaat see karistus on nüüd paras.”⁸⁵ Jättes märkimata pika menetlusega kaasnevate õiguslike tagatiste hulga ja ulatuse ning viidates vaidlustusõigusele,⁸⁶ mille puhul saame vastu võetud regulatsioonis rääkida vaid erandlikust õigusest, mille pikem analüüs käesoleva töö järgnevatel osades.

Süüdistatava positsiooni hindamisel viidati eelnõu esimesel lugemisel võimalusele, mille alusel süüdistatav võib kokkuleppemenetluse kohaldamisel jõuda järeldusele, et temal on hästi läinud. Edasiarendusena leiti idealistlikult ka lihtmenetluse kohaldatavuse praktika prognoosimisel, töö autori hinnangul ka võimalikust Itaalia *patteggiamento* mõjust lähtuvalt, et riik, tulles lihtmenetluse kohaldamisega süüdistatavale vastu, ei kohalda erimenetlusi sama isiku suhtes teistkordselt. Uues menetlusregulatsioonis nähti palju nüansse, mis puht sotsiaalpsühholoogiliselt mõjuvad vastavalt.⁸⁷ Samas jättes erinevalt Itaalia kriminaalmenetlusõigusest isikulised tegurid, karistatuse tähenduses, menetlusliigi kohaldamise eeldustena sätestamata.

Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu algne regulatsioon ei käsitlenud kokkuleppemenetluse kohaldamise eeldusena kannatanu nõusolekut.⁸⁸ Tegemist oli põhimõttelise otsusega, mis tugines eelnõu väljatöötamisele kaasatud ekspertide hinnangul kannatanu kriminaalmenetluslike õiguste tagamisele ka olukorras kui kannatanul ei ole õigust kohaldatava menetlusliigi valikus arvamust avaldada,⁸⁹ mida käesolevas magistritöös käsitletakse kannatanu vetoõigusena.

„Kokkuleppemenetluse näol on eelnõus tegemist anglo-ameerika õigussüsteemis väga levinud *plea bargaining*’i kontinentaalse modifikatsiooniga, mille käigus süüdistatav ja prokuratuur lepivad kokku kohaldatava karistuse liigi ja määra osas. Kehtinud õigusega võrreldes on eelnõus kokkuleppemenetlusele tehtud mitmeid olulisi muudatusi eesmärgiga vähendada selle

⁸⁵ Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) esimese lugemise stenogramm.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Riigikogu arhiiv: 594 SE I Eelnõu, 14.11.2000.

⁸⁹ Riigikogu arhiiv; Riigikogu õiguskomisjoni 17.12.2002. a istungi protokoll, 17.12.2002.

menetlusliigiga kaasnevat bürookraatlikust ning suurendada kokkuleppemenetluse läbiviimise kiirust.”⁹⁰

Eelnõu lähtekohtade hindamisel analüüsi kannatanu õiguste kärpimist võrreldes kriminaalkoodeksi regulatsiooniga, põhjendades vastavat: „Kaasaegse kriminaalmenetluse teooria kohaselt omaks võetud arusaamaga, mille kohaselt avalik-süüdistuslikus kriminaalmenetluses saab kannatanu ja ühiskonna huvisid optimaalselt (kaalutult) esindada vaid professionaalne jurist – prokurör, mistõttu ei ole kannatanus võimalik näha kardinaalselt tunnistajast erinevat tõendi allikat.”⁹¹ Vastavast mõttekäigust ilmneb eelnõu koostajate seisukoht kannatanu kui menetlusosalise positsioonile ning sellest tulenevalt kannatanule tagatavate kriminaalmenetluslike õiguste ulatusele.

Seaduseelnõu menetluse käigus, Riigikogus teostatud teisel lugemisel 29.01.2003. a peetud ettekandes, esitles siseminister Ain Seppik Riigikogu liikme Koit Pikaro ettepaneku alusel eelnõusse lisatud parandusettepanekut, mille kohaselt on kokkuleppemenetluse läbiviimise lisatingimuseks seatud kannatanu ja tsiviilkostja nõusolek.⁹²

Riigikogu liige Koit Pikaro esitas kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu menetluse käigus parandusettepanekuid ⁹³ muuhulgas 05.12.2002. a,⁹⁴ kui taotles kokkuleppemenetluse regulatsiooni muutmist ulatuses, milles kohaldamine seatakse sõltuvusse kannatanu ja tsiviilkostja nõusolekust.⁹⁵ Parandusettepanekutest ei nähtu konkreetseid põhjustusi, miks taotleti vastavate muudatuste siseseviimist kriminaalmenetluse seadustiku eelnõusse, samas analüüsid Riigikogu liige Koit Pikaro poolt varem esitatud parandusettepanekuid, nähtub, et soov oli eeskätt kindlustada kannatanu õiguste laiem ulatus. Nimelt esitas Koit Pikaro seaduseelnõule esmakordselt parandusettepanekud 27.04.2001.a, kus analüüsis kannatanu

⁹⁰ E. Kergandberg.; P. Pikamäe. Eesti uue, lk 561.

⁹¹ *Ibid*, lk 559.

⁹² Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) teise lugemise stenogramm, 29.01.2003.

⁹³ Riigikogu arhiiv: Muudatusettepanekud kriminaalmenetluse seadustiku eelnõule 594 SE 05.12.2002, lk 252, 253.

⁹⁴ Parandusettepaneku nr 4 sõnastus: Täiendada eelnõu § 38 lõiget 1 punktiga 10 järgmises sõnastuses:

“10) anda nõusolek kokkuleppemenetluse kohaldamiseks või sellest keelduda, anda arvamus süüdistuse ja karistuse kohta, anda arvamus süüdistuses toodud kahju suuruse ja tsiviilhagi kohta.”

⁹⁵ Parandusettepaneku nr 21 sõnastus: Täiendada eelnõu § 238 lõiget 2 punktiga 4 järgmises sõnastuses:

“4) kui sellega ei nõustu kannatanu, tsiviilhageja või tsiviilkostja.”

õiguste vähendamist, leides, et puudub põhjus, miks kannatanul on juriidiline õigus esitada vaid tsiviilhagisse puutuvaid tõendeid. „Kannatanu on füüsiline või juriidiline isik, kellele on kuriteoga tekitatud varaline või moraalne kahju. Tegemist on sõnaselge õiguste kitsendamisega. Tekib küsimus, kuidas kannatanu saab oma õigusi realiseerida, kui neid sisuliselt seadustikus ei ole. Et ei tekiks praktikas arusaamatusi, siis tuleks ennekõike menetlusosaliste õigused ja kohustused väga täpselt sätestada.”⁹⁶

Parandusettepaneku põhistuse tõi Koit Pikaro välja Riigikogu õiguskomisjoni istungil, kus toonitas, et kannatanu õigused tuleb maksimaalselt esile tõsta kogu seadustikus, sest vastasel juhul: „ei teki kannatanutel huvi algatada kriminaalmenetlust ning võib eeldada, et selle läbi lisandub kuritegevus.”⁹⁷

Kannatanu õigust kokkuleppemenetluse kohaldamise otsustamise üle käsitleti Riigikogu õiguskomisjoni 17.12.2002. a istungil, kus istungile kutsutud Saale Laos ning Priit Pikamäe avaldasid toetust esialgsele redaktsioonile. Priit Pikamäe argumentatsioon tugines asjaolule, et kannatanu huvidega kokkuleppemenetluse toonases variandis oli arvestatud. „Vaadates kokkuleppemenetluse tingimusi siis leiame, et kokkulepet ei saavutata, kui ei ole kokku lepitud kannatanule kahju hüvitamise osas. Seega on kannatanu huvid täiesti tagatud, sest kannatanule hüvitatakse tekitatud kahju. Isiklikku kättemaksu huvi esindab prokurör.” Kannatanu nõusoleku tähenduse miinusena toodi lisaks välja menetlusliigi kohaldamist mõjutavast täiendavast menetlusosalisest tingitud menetlusökonomika riive.⁹⁸

Istungile kutsututest toetas Koit Pikaro parandusettepanekut riigiprokurör Jaan Naaber, kelle väljaütlemisele tuginedes toetab prokuratuur ideed, et kannatanul peab olema rohkem õigusi. „Kannatanule tähendust omav kahju hüvitamine peab nähtuma kokkuleppest.” Samas leides, et kättemaksu osas karistuse mõistmisel ei ole kohtule ka üldmenetluses siduv ei kannatanu ega prokuröri arvamus.⁹⁹

Parandusettepaneku esindaja oponeeris kannatanu nõusoleku vastastele, viidates kannatanu huvide formaalse tagamise erinevusele õiguste reaalsest tagamisest, püstitades hüpoteesi,

⁹⁶ Riigikogu arhiiv: Muudatused kriminaalmenetluse seadustiku 594 SE 27.04.2001, lk 74.

⁹⁷ Riigikogu arhiiv: Riigikogu õiguskomisjoni 17.12.2002. a istungi protokoll.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ *Ibid.*

mille kohaselt üldmenetluse ajaliskulgu arvestades, on tõenäoline, et süüdistatav, mõistes reaalse karistuse ohtu, asub kannatanu nõudeid ulatuslikumas määras hüvitama.¹⁰⁰

Parandusettepaneku poolt hääletas kolm ja vastu kaks rahvasaadikut.¹⁰¹ Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu teisel lugemisel 29.01.2003. a seati hääletusele 20. parandusettepanek: „Täiendada eelnõu § 38 lõiget 1 punktiga 9 järgmises sõnastuses: „9) anda nõusolek kokkuleppemenetluse kohaldamiseks või sellest keelduda, anda arvamus süüdistuse ja karistuse kohta, anda arvamus süüdistuses toodud kahju suuruse ja tsiviilhagi kohta,“¹⁰² millist eelnõu algataja ei toeta, kuid juhtivkomisjon soovis täielikult arvestada. Samuti hääletati parandusettepanekut nr 137: „Täiendada eelnõu § 238 lõiget 2 punktiga 4 järgmises sõnastuses: „4) kui sellega ei nõustu kannatanu või tsiviilkostja,“¹⁰³ mida toetasid nii eelnõu algataja kui juhtivkomisjon. Mõlemad parandusettepanekud lisati seaduseelnõusse ning Riigikogu üheksanda koosseisu volituste lõppemise tähtaja lähenemisest olenemata võeti kriminaalmenetluse seadustik vastu 12.02.2003. a. Seadustiku vastuvõtmise poolt on 60 Riigikogu liiget, 1 on vastu, erapooletuid ei olnud.¹⁰⁴

Käesolevas magistritöös eeskätt tähtsust omavad normid kokkuleppemenetluse kohaldamiseks ette nähtud kannatanu nõusoleku tähendus on kehtivad algses redaktsioonis seaduse jõustumisest 01.07.2004. a.

¹⁰⁰ Riigikogu arhiiv: Riigikogu õiguskomisjoni 17.12.2002. a istungi protokoll.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Riigikogu arhiiv: 594 SE II – Muudatusettepanekute loetelu kriminaalmenetluse seadustiku eelnõule 29.01.2003, lk 313.

¹⁰³ *Ibid.*, lk 342.

¹⁰⁴ Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) teise lugemise jätkamise stenogramm, 12.02.2003.

1.4. Konsensuslike menetluste põhijooned

Esimeses peatükis käsitletud Ameerika Ühendriikide, Saksamaa, Itaalia, Soome ning Eesti läbirääkimistele põhinevate ning kokkuleppele orienteeritud kriminaalmenetluslike erimenetluste regulatsioonide puhul on ühise tunnuseks nimetatud konsensusliku menetlusliigi kohaldamise eesmärk. Regulatsiooni väljatöötamise vajalikkust on põhjendatud menetlusökonoomia printsiibiga, viidates kasvanud kuritegevuse tingimustes kujunenud kriminaalmenetluste suurele määrale, millest tulenevalt kohtute töökoormusele ning Itaalia, Eesti, Saksamaa ja Soome puhul ka EIK lahendites välja toodud etteheidetele mõistliku menetlusaja riive kohta.

Erimenetluste regulatsioonide kujundamine ning nende kasutamise levik praktikas, põhineb pragmaatilistele kaalutlustele, tagamaks piiratud ressursi tingimustes Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklis 6 sätestatud isiku põhiõigused, eeskätt nõue kriminaalasja mõistlikule menetlusajale.¹⁰⁵ Vähemtähtis ei ole ka ajaliselt ökonoomse menetluse kohaldamisega klassikalise karistusfilosoofia kohase efektiivse karistamise kui karistuse kiire ajalise järgnemise tingimuse täitmine.¹⁰⁶

Analüüsitud kokkuleppemenetluse regulatsioonidest on kõige liberaalsem ajalooliselt esimesena kujunenud *plea bargaining*'i regulatsioon, mille puhul ei ole kohaldamise ulatus kuritegude liigi, kohaldatavate sanktsioonide, süüdistatavale lisaks teiste menetlusosaliste arvamuse ulatuses piiratud. Vastavat laia ampluaad iseloomustab ilmekalt eelpool käsitletud eriti raskete süütegude puhul *plea bargaining*'i kohaldamise laiaulatuslik statistika. Mandri-Euroopa regulatsioonide kohaselt on erimenetluse kohaldamine seatud sõltuvusse, kas konkreetsete kuriteoliikide välistamise või ette nähtud sanktsioonide ulatuse piiratusega.

Eeskätt on läbirääkimiste objektina Soome, Saksamaa ja Itaalia regulatsioonide puhul käsitletud karistus, mille üle saavutatud kokkuleppe on kohtu jaoks siduv vaid Itaalia ning Eesti kriminaalmenetlusõiguses. Kokkuleppe siduvus on jaatav ka Saksamaa *absprache* regulatsiooni puhul, mis erineb eelnimetatutest, kuna kohus on käsitletav läbirääkimiste osapoolena ning ei nõustu esitatud karistusepanekuga, vaid kujundab selle ise läbirääkimiste käigus. *Tunnustamisoikeudenkäynti* puhul on karistuse mõistmise pädevus

¹⁰⁵ U. Lõhmus. Kas kokkuleppemenetlus on kooskõlas karistusõiguse süüpõhimõttega? *Juridica* VII/2014, lk 546.

¹⁰⁶ J. Saar. *Kriminaalsüüholoogia*. Tallinn: Juura 2007, lk 252.

kohtul, seda seaduses ette nähtud karistust kergendava regulatsiooni alusel ning *plea bargaining*'i puhul on süüdistajal võimalus esitada kohtule taotlus karistuse kergendamiseks.

Eri regulatsioonide hindamisel kokkuleppe objektide ning kokkuleppe siduvuse tähenduses, peab autori hinnangul lähtuma menetlusseisundist. Süüdistatava positsioonist lähtudes, on eelpool analüüsitud regulatsioonidest õigusjärelmite tähenduses ulatuslikem garantii Eesti, Itaalia ning ka Saksamaa konsensusliku menetluse puhul. Süüdistataval on kindlus kohaldatava karistuse mõttes, mis muudab vastavad menetlusliigid, pika menetlusega kaasneva ebakindluse vastanditena, süüdistatavale köitvaks. Kannatanu seisundist tulenevalt võib aga eelistatumaks kujuneda menetlusregulatsioon, mille puhul kohus mõistab karistuse.

Kannatanu menetlusseisundit võib konsensuslike menetluste puhul tinglikult kaheks jagada, esmalt sellisteks, mida iseloomustab kannatanu vetoõigus menetlusliigi kohaldamise otsustamisel – Eesti, Soome ning regulatsioonideks, mille puhul on kannatanu kaasatud ärakuulamisõigusega kokkuleppe menetlusele kohtus – Ameerika Ühendriigid ja Saksamaa. Mõlemad regulatsioonid hõlmavad töö autori hinnangul kannatanu subjektiivsete õiguste kaitse.

Menetlusosalistele ei ole vähemtähtis ka konsensuslike menetlusliikidega kaasnev karistuse kergendamine, mille puhul töö autor on hinnangul, et seaduses reguleeritud karistuse kergendamise ulatus, tagaks menetlusosalistele selgema arusaama kohaldatava menetluse järelmitest ning kindluse, et karistust ei kergendata mitte kokkuleppel, vaid seaduse alusel.

Kokkuvõtvalt on analüüsitud konsensuslikel erimenetlustel ühine, töö autori hinnangul, olulisim tunnus menetlusele allutatud isiku kahtlustatava või süüdistatava vaba tahe vastutulekuks riigile, loobudes seeläbi teatud kriminaalmenetlusõigustest, sh traditsioonilisest pikast kohtumenetlusest. Millele lisaks ilmneb selgelt kannatanu menetlusseisundit käsitlevate regulatsioonide erinevused, mis aga kannatanu vähesema kaasatuse korral ei ole võrdsustatav kannatanu õiguste riivega.

2. Kokkuleppemenetluse kohaldamine

“Nii on traditsioonilises mandrieuroopalikus kriminaalmenetluses olnud esmane eesmärk püüdlemine õigluse poole; tõe leidmine on olnud kriminaalmenetluse esmane ülesanne. Angloameerikaliku kriminaalmenetluse mõjul ning menetlusökonomilistel kaalutlustel on üha olulisemaks eesmärgiks muutumas õigusrahu saavutamine ja üksikjuhtumitele sobiliku lahenduse leidmine menetluse lihtsustamise ja kiirendamise teel. Sellise poliitika tulemusena väheneb kriminaalmenetluses kohtu ning kasvab prokuratuuri osa süüteasjade lahendamisel. KrMS annab prokurörile ulatuslikud volitused taotleda kohtult kokkuleppemenetluse kohaldamist.”¹⁰⁷

Kehtivas kriminaalmenetluse regulatsioonis ei ole kohtumenetlus reguleeritud ühtselt üldmenetlusena, vaid sisaldab alternatiivseid menetlusliike lihtmenetluste näol, milliste regulatsioonide sätestamine oli seadusandja sõnade kohaselt põhimõtteline otsustus võistlevale kohtumenetlusele üleminekul.¹⁰⁸ Üldmenetluse osakaalu hindamisel on professor Kergandberg rääkinud selle marginaalsest rollist.¹⁰⁹ Mille puhul on ilmne seadusandja - kes eelnõu väljatöötamisel seadis eesmärgiks lihtmenetluse kohaldamise 80-90% juhtudel - tahte realiseerumine.¹¹⁰

I ja II astme kohtute 2014. a statistiliste koondandmete¹¹¹ kohaselt kohaldati kriminaalasjade menetlemisel kõige enam kokkuleppemenetlust. Ajavahemikul 01.01.2014. a kuni 31.12.2014. a saabus maakohtute menetlusesse 4944 kriminaalmenetlusasja kokkuleppemenetluses, tegemist on 64 protsendiga menetluste koguarvust. Teistest menetlusliikidest saabus maakohtutesse kriminaalasju lühimenetluses 24%, üldmenetluses 8% ning käskmenetluses 4 % juhtudest. Möödunud aastal jõudis maakohtutes 7721-st kriminaalasjast lahenduseni kokkuleppemenetluses 5025 kriminaalasja, moodustades seega koguarvust 65%, lühimenetluses 24%, üldmenetluses 7% ning käskmenetluses 4%. Hinnates statistilisi andmeid, võib asuda seisukohale, et kokkuleppemenetluses jõustunud

¹⁰⁷ Ü. Madise *et al.* Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kolmas, täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura 2010, lk 794.

¹⁰⁸ Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) esimese lugemise stenogramm.

¹⁰⁹ E. Kergandberg. Üldmenetluse ja erimenetluste vaheline pingeline Eesti tänases kriminaalmenetlusõiguses ja kohtupraktikas. *Juridica VIII/2012*, lk 580.

¹¹⁰ Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) esimese lugemise stenogramm.

¹¹¹ I ja II astme kohtute 2014.a statistilised KOONDANDMED.

kohtulahendite arvu määr ei ole pelgalt sõltuvuses menetlusliigi ökonoomsuse ja edasikaebeõiguse piiratusena, kuna andmetest ei nähtu olulist erinevust kohtusse saabunud ning menetletud asjade mahu määras.

Kokkuleppemenetlust kui kõige enam kohaldatava lihtmenetluse osakaalu hindamisel on menetluspraktikat sisustatud viisil, et kohtute jaoks on kokkuleppemenetluse kohaldamine sobiv, täites menetluse efektiivsuse ja kiiruse tagamise eesmärgi.¹¹² Täiendavalt on kokkuleppemenetluse osakaalule hinnangu andmisel, olukorras, kui kohtule on enamikul juhtudel kokkulepped sobivad, püstitamist väärinud küsimus seaduses sätestatud sanktsioonimäärade ulatusest.¹¹³

Kokkuleppemenetlust kohaldab kohas KrMS § 239 sätestatud alustel süüdistatava ja prokuratuuri taotlusel, kui ei esine kokkuleppemenetlust välistavaid asjaolusid.¹¹⁴

Eesti kriminaalmenetlusõiguslikult on kokkuleppemenetluse kohaldamine ajaliselt piiratud üksnes hiliseima võimaliku rakendamisaajaga, milleks on KrMS § 239 lg 3 kohaselt kohtuliku uurimise lõpetamise eelne aeg. Menetlusõiguse tõlgendamise teel on ajalist määratlust seaduse kommentaaris sisustatud viisil, et kokkuleppemenetluse alustamine on lubatud kogu kriminaalmenetluse vältel enne kohtuliku uurimise lõpetamist maakohtus.¹¹⁵ Praktikas on siiski vajalik eristada kokkuleppemenetluse kohaldamist, sellele eelnevatest n-ö ettevalmistustoimingutest, mille teostamine iseenesest ei riku ega riiva hilisemal kokkuleppemenetluse kohaldamata jätmisel menetlusosaliste põhiõigusi.

Ettevalmistustoiminguna peab käesoleva töö koostaja silmas kannatanule õiguste tutvustamist kokkuleppemenetluse kohaldamise tähenduses ning tema ärakuulamist kokkuleppemenetluse kohaldamise võimalikkuse küsimuses, milline kohustus on prokuratuurile seadusega sätestatud vaid juhul, kui kannatanu ei ole kriminaalmenetluse varasemas faasis vastava asjaolu kohta arvamust avaldanud, mistõttu on vastatavat ettevalmistustoimingut võimalik teostada ka uurimisasutusel.

¹¹² U. Lõhmus. Kas kokkuleppemenetlus..., lk 548.

¹¹³ *Ibid*, lk 548.

¹¹⁴ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012, lk 567.

¹¹⁵ *Ibid*, lk 567.

Seaduse alusel on kokkuleppemenetluse alustamine tinglikult jagatud kaheks, menetlusliigi kohaldamist taotleva menetlusosalise mõttes, alustamist võib ühelt poolt taotleda prokuratuur ning teisalt kahtlustatav või süüdistatav.¹¹⁶ Vastav regulatsioon erineb esialgsete toimingute määratlustes ning menetlusosaliste, eeskätt kohaldamist taotleva isiku käitumiskohustustes, jõudes siiski kokkuleppemenetluse kohaldamise obligatoorsele eelduse – nii kahtlustatava või süüdistatava kui prokuratuuri nõusoleku – täitmise vajaduseni.

Menetlusosaliste positsiooni hinnates tõuseb siiski esile prokuröri, kui akadeemilise õigusharidusega menetluse juhtimise pädevust omava isiku, roll kõige olulisemate õiguslike küsimuste lahendamisel.¹¹⁷ Millest tulenevalt on töö autori hinnangul kokkuleppemenetluse alustamise otsustamisel menetlusõiguslikus mõttes kandvam roll prokuröril, kes peab vastava otsustuse tegemisel riigi esindajana hindama kogu kriminaalajaga seonduvat teavet, erinevalt kahtlustatavast või süüdistatavast, kelle otsustus põhineb eeskätt isiklike õiguste ning huvide hindamisel.

Kokkuleppemenetluse kui erimenetluse kohaldamisele, konkreetselt kokkuleppemenetluse alustamisele, peab siiski eelnema põhjalik kohtueelne menetlus, mille käigus on kogutud piisaval hulgal tõendeid, mida siseveendumuse pinnalt hinnates võib prokuratuur asuda seisukohale, et kahtlustatavat või süüdistatavat on kokkuleppemenetluses võimalik süüdi mõista ning kohtueelse menetluse käigus kogutud materjalide pinnalt on sama mõttekäik mõistetav ka kohtule. Tõendamiseseme kohta täiendavate tõendite kogumise võimaluse puudumine kokkuleppemenetluses kohustab prokuratuuri kokkuleppemenetluse alustamisele eelnevalt tõendite hindamisele.¹¹⁸ Täenduseta ei tohiks jätta ka, prokuratuuri tegevusest sõltumatut, süüdistatava õigust kokkuleppemenetlusest loobumiseks, mis omakorda toob kaasa mõne teise menetlusliigi kohaldamise, mis võib kaasa tuua tõendamiskoormuse muutuse.

Kokkuleppemenetluse kohaldamiseks vajalike tingimuste nii menetlusosaliste nõusolekute olemasolul ja kokkuleppemenetluse kohaldamist välistavate tingimuste puudumisel alustab prokuratuur kahtlustatava või süüdistatava ning tema kaitsjaga läbirääkimisi, mida peetakse seaduses sätestatud alustel kuriteo kvalifikatsiooni, tekitatud kahju laadi, suuruse ning

¹¹⁶ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 568-569.

¹¹⁷ *Ibid*, lk 123.

¹¹⁸ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 332.

karistuse liigi ja määra üle. Läbirääkimiste tulemuslikkuse korral, sõlmitakse kirjalik kokkulepe, mille prokuratuur edastab kohtule.¹¹⁹

Siinkohal tõstatub tähelepanu pälviv pädevusküsimus. Eesti Vabariigi Põhiseaduse¹²⁰ § 146 kohaselt mõistab, kooskõlas põhiseaduse ja seadustega, õigust ainult oma tegevuses sõltumatu kohus, kelle ainupädevuses on vaidluste lahendamine ning kuriteo või väärteo toime pannud isikute süü kindlakstegemine ja nendele karistuse mõistmine.¹²¹ Kohtute seaduse (KS)¹²² § 2 lg 2 kohaselt ei ole kellelgi õigust sekkuda õigusemõistmisse.

Õigusemõistja ainuisikulist pädevust jaatab ka Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, mille kohaselt on lõppastmel õigusemõistjaks kohus, mööndes nii võimalust õigusemõistmise pädevuse jagamisele.¹²³ Õigusemõistja pädevust on seadusandja kokkuleppemenetluses võrreldes võistleva üldmenetlusega teatud ulatuses piiranud. Kohtul puudub kokkuleppemenetluses õigus siseveendumusele tuginevate otsuste tegemisele kriminaalasja sisulise menetlemise tähenduses - puudub pädevus teo kvalifikatsiooni, karistuse liigi ja määra ning tsiviilhagi ulatuse muutmiseks, mis on aga asendatud õigusega kokkuleppemenetluse kohaldamisest keelduda ning võimalusega kohtueelse menetluse materjalid prokuratuurile tagastada.¹²⁴

Pädevuse piiratuse hindamisel on Riigikohus korduvalt toonitanud, et „kokkuleppe sõlmimine prokuröri, süüdistatava ja tema kaitsja vahel ei vähenda kuidagi kohtu rolli õigusemõistmisel, rääkimata sellest, nagu taanduks kohtu tegevus kokkuleppemenetluses pelgalt sõlmitud kokkuleppe n.ö tehnilisele kinnitamisele. Kohtul tuleb ka selles menetluses eelnevalt tuvastada, kas on aset leidnud tegu, milles süüdistatavat süüdistatakse, kas selle teo on toime pannud süüdistatav, kas see tegu on kuritegu ning millise paragrahvi, lõike ja punkti järgi karistuseseadustikus tuleb see kvalifitseerida. Samuti peab kohus muude kohtuotsuse tegemisel lahendatavate küsimuste hulgas (KrMS § 306) lahendama küsimuse ka sellest, kas süüdistatav on talle inkrimineeritud kuriteo toimepanemises süüdi.”¹²⁵ Mööndes siiski kokkuleppemenetluses küsimuste lahendamisel piiratud põhjalikkust võrreldes

¹¹⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 569-571.

¹²⁰ Eesti Vabariigi Põhiseadus (RT 1992, 26, 349).

¹²¹ Ü. Madise *et al.* Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, lk 792

¹²² Kohtute seadus (RT I 2002, 64, 390).

¹²³ Ü. Madise *et al.* Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, lk 792.

¹²⁴ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 576-577.

¹²⁵ RKKKm 3-1-1-70-12 p 9.

üldmenetlusega,¹²⁶ mis aga ei tähenda menetluslikult erinevaid tagajärgi, kuna ka lihtmenetlustes kohaldatavad „õigusjärelmid on ehtsad kohtu poolt kohaldatavad materiaalõiguslikud karistused, millised määratakse lihtsustatud korras lõpule viidud kriminaalmenetluse raames.”¹²⁷

Kohtule ette nähtud põhjalikkuse kriteeriumit iseloomustab Priit Pikamäe eriarvamuses - ulatuses, mis ei vastandu kriminaalkolleegiumi kohtumäärusele - välja toodud mõttekäik, millest nähtuvalt: „KrMS §-ga 249 kokkuleppemenetluse kohtuotsusele sätestatud nõuded ei eelda sellise kohtuotsuse koostamist, milles sisalduks ka tõendite analüüs, tuleb eelloetletud tehted - kas on aset leidnud tegu, milles süüdistatavat süüdistatakse, kes selle toime on pannud ja kuidas seda õiguslikult hinnata - asja arutaval kohtunikul vähemalt mõtteliselt läbi teha.”¹²⁸

Vastav kohtu rolli sisustamine, püstitades kohtule menetlusnõuded, mis on võrdsustatavad vähemalt lühimenetluse regulatsioonis sätestatud nõuete ulatusega, seab kahtluse alla kokkuleppemenetluse eesmärgi menetlusökoonomia tähenduses. Kohtuotsusele esitatud nõuded KrMS § 306 mõttes on kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud kümnendas, maakohtu kohtumenetlust reguleerivas, peatükis, kokkuleppemenetlus aga kaheksandas, lihtmenetlusi käsitlevas, peatükis, kus on sätestatud kokkuleppemenetluses kohalduvat kohtumenetlust alates kohtu alla andmisest kuni kohtulahendi regulatsioonideni. Normitehnilisest põhimõttest peatükkideks jagunemise tähenduses, tõstatava küsimuse lahendamisel, kokkuleppemenetlusele kohalduva kümnendeas peatükis sätestatud kohtumenetluse regulatsiooni ulatuse tähenduses, on Riigikohus aga lähtunud põhimõttest, et: „sarnaselt üldmenetluses tehtavale kohtuotsusele tuleb kohtul kokkuleppemenetluses otsuse tegemisel juhinduda KrMS §-st 306.”¹²⁹ Mis kinnitab täiendavalt kohtu rolli õigusemõistmisel kokkuleppemenetluse kohaldamisel, riivates seeläbi töö autori hinnangul kokkuleppemenetluse regulatsiooni kriminaalmenetlusõiguslikku eesmärki menetlusökoonomia tähenduses.

Kokkuleppemenetluse kohaldamise lubatavust on konkreetse kriminaalasja – Natsvlishvili ja Togonidze v. Georgia¹³⁰ – raames hinnanud ka Euroopa Inimõiguste Kohus, jättes asumata

¹²⁶ RKKKm 3-1-1-70-12 p 9.

¹²⁷ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn: Juura 2007, lk 21.

¹²⁸ RKKKm 3-1-1-70-12 eriarvamus Priit Pikamäe, p 2.3.

¹²⁹ RKHKo 3-1-2-2-13 p 10.1.

¹³⁰ EIKo 29.04.2014, 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze v. Georgia*.

seisukohale, kas vastav siseriiklikus õiguses sätestatud regulatsioon tervikuna on konventsiooni standardite kohane. EIK kohaselt on kokkuleppemenetlus Euroopa kriminaalõigussüsteemidele omane joon, mille puhul süüdistatav tunnistab kvalifikatsiooni vähendamise või karistuse kergendamisele vastutasuks ennast süüdi või väljendab ennast *nolo contendere* väite abil.¹³¹ Viidates varasemale praktikale asjas *bar Ahmad and Others v. Suurbritannia*,¹³² toonitab kohus, et karistuse üle peetavates läbirääkimistes ei ole iseenesest midagi keelatud.¹³³ Olukorras, kui isik on kokkuleppemenetluse kohaldamisega nõus, loobudes seega teatud menetluslikest õigustest, ei esine vastuolu Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 lg 1.¹³⁴

Samas kohtuotsuses määratles EIK ka tingimused, mida tuleb kokkuleppemenetluse kohaldamisel hinnata, leides, et tuvastamist vajab kokkuleppe sõlmimise vabatahtlikkus ning isiku teadlikkus nii faktilistest asjaoludest, kui ka õiguslikest järeldustest, millele lisaks tuleb tuvastada kokkuleppe tähendus avalike huvide kontekstis, mille puhul eeskätt vastuolu puudumine.¹³⁵

Kokkuleppemenetluse regulatsiooni õiguspärasuse täiendava garantiina toob EIK välja ka Eesti kriminaalmenetlusõigusele omase kokkulepete kohtuliku kontrolli põhimõtte, leides, et kokkuleppemenetluse õigluse tagab kohtu sõltumatus kokkulepitu suhtes, omades pädevust kokkuleppega mitte nõustuda ning see tagastada ning lisaks meile Eesti õigusest juba tuttavatele garantiidele ka pädevust karistust sisuliselt kergemaks muuta.¹³⁶

Lisaks regulatsiooni heakskiidule, kinnitab kokkuleppemenetluse regulatsiooni olulisust ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus R (87) 18 liikmesriikidele kriminaalõigusemõistmise lihtsustamise kohta, mille kohaselt on siseriiklikes õiguskordades

¹³¹ EIKo 29.04.2014, 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze v. Georgia*, p 90.

¹³² EIKo 10.03.2012, 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09, 67354/09, *Barbar Ahmad ja teised v. Suurbritannia*.

¹³³ EIKo 29.04.2014, 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze v. Georgia*, p 90.

¹³⁴ Artikkel 6. Õigus õiglasele kohtumenetlusele

1. Igäühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, kuid istungi võib ajakirjanikele ja üldsusele täielikult või osaliselt kinniseks kuulutada demokraatliku ühiskonna kõlbluse, avaliku korra või riigi julgeoleku huvides, alaealise huvides või poolte eraelu kaitseks või kohtu määratud ulatuses erijuhtudel, kui avalikkus kahjustaks õigusemõistmist.

¹³⁵ EIKo 29.04.2014, 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze v. Georgia*, p 92.

¹³⁶ *Ibid*, p 95.

soovitav rakendada süü omaksvõtule põhinevaid erimenetlusi, toonitades, sarnaselt EIK praktikale, erimenetluse kohaldamise vabatahtlikkuse kohustuslikkust.¹³⁷

Menetlusökonomiat silmas pidades on kokkuleppemenetluses tehtud kohtuotsuse edasikaebeõigus KrMS § 318 lg 4 alusel piiratud ning võimalik üksnes kokkuleppemenetluse menetlusnormide rikkumise või muu kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumise korral ning olukorras kui kokkuleppes kirjeldatud tegu ei ole kuritegu, kuritegu on valesti kvalifitseeritud või kui mõistetud sanktsiooni ei ole seaduses vastava teo eest ette nähtud. Riigikohus on vastava piirangu sisustamisel leidnud, et õigusselge seadusandja soov piirata Põhiseaduse § 24 lg 5 tulenevat edasikaebeõigust, on formaalselt igati põhiseaduspärane.¹³⁸

¹³⁷ Recommendation of the Committee of Ministers concerning the simplification of criminal justice. Arvutivõrgus: <http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/hsykkannunteklifi/recR%2887%2918e.pdf> (27.03.2015).

¹³⁸ RKKKo 3-1-1-52-07 p 7.

2.1. Kokkuleppe esemed

Kriminaalmenetluse seadustiku § 245 lg 1 kohaselt märgitakse läbirääkimiste tulemusel saavutatud kokkuleppesse muuhulgas: kuriteo kvalifikatsioon, kuriteoga tekitatud kahju laad ja ulatus ning karistuse liik ja määr, millest läbirääkimiste põhiobjektidena käsitletakse erialases kirjanduses kuriteo kvalifikatsiooni ning karistuse liiki ja määra.¹³⁹ Läbirääkimiste kord on piiratud seaduses sätestatud regulatsiooniga,¹⁴⁰ mis võrreldes Soome *tunnustamisoikeudenkäynti* regulatsiooniga välistab võimaluse kannatanu või muu menetlusosalise kaasamiseks kokkuleppemenetluse läbirääkimistesse, seega ei ole kokkuleppe kohaldamise eeldused, siinkohal eeskätt kannatanu nõusolek, iseenesest läbiräägitav. Prokuröri on küll võimalus nõusoleku saamiseks avaldada tulevase kokkuleppe sisu, kuid läbirääkimiste olemusest tulenevalt ei ole kohtule esitatav tulem enne menetlusliigi kohaldamist ja prokuröri ning kahtlustatava või süüdistatava ja tema kaitsja vahel peetavaid läbirääkimisi täies ulatuses teada. Lisaks arvesse võttes kannatanu menetlusseisundit kokkuleppemenetluses, mille puhul piirdub kannatanu kui kaasatava menetlusosalise roll kokkuleppemenetluseks nõusoleku andmisega, pärast mida puudub võimalus kannatanu kaasamiseks tema seisukohtade siduvuse tähenduses.

Autori hinnangul esineb puudusi ka võimalike korduvaläbirääkimiste rakendamisel, mille puhul prokurör peaks pooltega n-ö kokkuleppemenetluse alustamise eelseid läbirääkimisi. Tänane kriminaalmenetlusõigus vastavat võimalust ei sätesta - regulatsiooni puudumist iseloomustab menetlusökoonoomia eesmärk. Prokuratuurile täiendavate kohustuste volitamine olukorras, kui kohtupraktika analüüsist nähtub, et juba hetkel peab prokurör kokkuleppemenetluses teostama enam toiminguid kui näiteks lühimenetluse kohaldamisel, ei ole menetlusökoonoomia seisukohalt mõeldav.¹⁴¹ Millest tulenevalt on töö autor seisukohal, et obligatoorsena sätestatud kannatanu nõusoleku eelduse korral, oleks menetlusökoonoomilised eesmärgid laiemas ulatuses täidetud, kui esineks võimalus kannatanu kaasamiseks läbirääkimistele. Vastava põhimõtte rakendamine aitab autori hinnangul lisaks menetlusökoonoomia printsiibi täitmisele, kummutada ka läbiviidud küsitluse käigus ilmnenuid seisukohta, mille kohaselt kokkuleppemenetluse kohaldamisest keeldunud kannatanud põhistavad oma käitumist kokkuleppemenetluse regulatsiooni usaldamatusega. Mis võib ühelt poolt lähtuda nõusoleku küsija tegemata tööst, millest tulenevalt ei mõista

¹³⁹ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 333.

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ T. Reinthal. Kriminaalmenetluses rakendatava kohtumenetluse praktika analüüs. Riigikohus: õigusteabe osakond 2008, lk 4.

kannatanu kokkuleppemenetluse olemust või teisalt regulatsiooni puudustest kokkuleppemenetluse kohaldamisega kaasnevate õigusjärelmite mõttes. Viimase puhul võib kannatanu küll nõustuda karistuse kergendamisega, kuid kergendamise ulatuse teadmatus võib töö autori hinnangul kaasa tuua kannatanu põhjendatud kahtlused kokkuleppemenetluse kohaldamisel mõistetava karistuse usaldatavuse tähenduses.

2.1.1. Kuriteo kvalifikatsioon

Kokkuleppe objektina käsitletava kuriteo kvalifikatsiooni üle läbirääkimiste puhul omab olulist tähendust asjaolu, et seaduses ei ole sätestatud piiranguid kuriteo kvalifikatsiooni osas kokkuleppimisele, mis siiski aga ei tähenda seda, et otstarbekuse kaalutluse rakendamine kuriteo kvalifikatsiooni üle kokku leppimisel oleks piiramata ulatuses lubatud.¹⁴²

Kuriteo kvalifitseerimist kokkuleppemenetluses on Riigikohtu kriminaalkollegium oma lahendis hinnanud KrMS § 244 lg 1 tuleneva prokuröri selgitamiskohuse kontekstis, jõudes järeldusele, et: „... prokuratuuri selgitamiskohustus ei eelda prokuröri seda, et ta juhiks kokkuleppemenetluse läbirääkimistel kahtlustatava või süüdistatava tähelepanu teo võimalikule alternatiivsele kvalifikatsioonile, mida prokurör ise õigeks ei pea. Igal juhul tuleb prokuröri sellist kohustust eitada olukorras, kus puudub ühemõtteline ja selge kohtupraktika, mis kinnitaks, et menetletava juhtumi asjaoludel tuleks kohaldada just sellist alternatiivset kvalifikatsiooni.”¹⁴³ Millest järeldub, et kvalifikatsiooni küsimuses, ei ole pooltel kokkuleppimisel täielikku dispositiivsust.

Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaandes on kuriteo kvalifikatsioonist kui kokkuleppe läbirääkimiste objektist eristatud küsimus kuriteo faktiliste asjaolude olemasolust või nende puudumisest, toonitades õiguse puudumist esinenud eluliste asjaolude arvestamata jätmisel või puuduvate asjaolude arvesse võtmisel.¹⁴⁴ Väljendades, et tuvastatud faktilised asjaolud iseenesest ei ole läbirääkimiste esemena hõlmatud. Kokkuleppes on keelatud esitada asjaolusid, milliseid ei ole menetluse vältel tuvastatud, vaid millised on läbirääkimistel kujundatud.¹⁴⁵

¹⁴² T. Reinthal, lk 5.

¹⁴³ RKKKo 3-1-1-44-12 p 7.

¹⁴⁴ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 571.

¹⁴⁵ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 333.

Eelkirjutatud mõttekäigu edasiarendusena Riigikohtu kriminaalkolleegium oma otsuses nr 3-1-1-96-09 mõõnud, et kokkuleppemenetluse läbirääkimiste käigus on võimalikud prokuröri poolt teatavad järeleandmised nii kindlakstehtud faktiliste asjaolude karistusnormi alla subsumeerimisel kui ka süüdistatavale karistuse liigi ja määra valikul. Viidates siiski täiendavale tingimusele, mille kohaselt ei saa prokuratuuri poolt taotletud karistus kokkuleppemenetluses olla oluliselt kergem karistusest, mida prokurör taotleks üldmenetluses.¹⁴⁶ Käesoleva töö autori hinnangul ei ole vastavad mõõndused siiski võrdsustatavad faktiliste asjaolude väärastatamise, vaid asjaoludele karistusõigusliku hinnangu andmisega.

Selliste erandlike olukordadena on käsitletavad eeskätt vaieldavad ning raskesti tõendatavad olukorrad, milliste esinemisel toetab erialakirjandus prokuratuurile õiguse andmist, mis lubaks vaieldavate tõendite esinemisel olukorras kui kvalifitseeriva tunnuse kindlakstegemine nõuaks koormavat menetlust, läbi rääkida faktiliste asjaolude tõendatuse või tõendamatus suhtes.¹⁴⁷

Lisaks faktiliste asjaoludele on ka asjaolude subsumeerimise üle peetavad läbirääkimised üldjuhul teatud ulatuses piiratud. Kuriteo kvalifikatsiooni tähendusele annab kinnitust ka kohtu pädevus karistuskokkuleppega mittenõustumuse korral toimiku materjalide prokuratuurile tagastamiseks.¹⁴⁸ Täiendavalt on kohtupraktika analüüsis asunud seisukohale, et maakohtul on kohustus, küll üldmenetluse mahust väiksemas ulatuses kontrollida kuriteo kvalifikatsiooni vastavust faktilistele asjaoludega, kuna pelgalt süüdistatava nõustumine kvalifikatsiooniga ei ole võrdsustatav kvalifikatsiooni õigsusega.¹⁴⁹

Eelnevat mõttekäiku toetab ka KrMS § 318 lg 4 sätestatud erinorm, mis annab õiguse apelleerida kokkuleppemenetluses tehtud kohtuotsust, kui kuritegu on ebaõigesti kvalifitseeritud. Ebaõigesti kvalifitseerituks loetakse kuritegu kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaande kohaselt juhul, kui teo tõendatuseks loetud asjaoludele on antud ebaõige materiaalõiguslik hinnang.¹⁵⁰ Millisel juhul peab kõrgema astme kohus võrdlema kokkuleppes toodud teokirjeldust karistusseadustiku eriosa sätte dispositiivis sisalduvaga ja

¹⁴⁶ RKKKm 3-1-1-96-09 p 9.

¹⁴⁷ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 334.

¹⁴⁸ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 571.

¹⁴⁹ T. Reinthal, lk 11.

¹⁵⁰ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 738.

otsustama, kas kirjeldatud faktilised asjaolud on selle sätte alla subsumeeritavad.¹⁵¹ Vastav regulatsioon annab kinnitust asjaolule, et kuriteo kvalifikatsiooni üle peetavad läbirääkimised on piiratud faktiliste asjaolude subsumeerimisega kohtupraktika pinnalt, mis iseenesest on põhjendatud kokkuleppemenetluse kui erimenetluse erisusega võistlevast üldmenetlusest, mille käigus on võimalik kohtupraktikat kujundada.

2.1.2. Karistuse liik ja määr

„Karistusliik ja -määr on erineva sisuga mõisted. Karistusliik väljendab karistuse kvalitatiivset tunnust, mis määrab karistuse olemuse. Karistusmäär on aga karistusliigi sisene kvantitatiivne tunnus, mis määrab konkreetse karistusliigi kohaldamise ulatuse.”¹⁵²

Kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud regulatsioonis ei ole kokkuleppemenetluses erinevalt lühimenetlusele karistusmäära obligatoorset vähendamist ette nähtud.¹⁵³ Mis aga ei tähenda seda, et kokkuleppemenetluses ei ole võimalik karistuse üle läbi rääkida.

Isiku karistamise aluseks on KarS § 56 lg 1 kohaselt tema süü, millele tuginedes on Riigikohus juurutanud menetluspraktikat, väljendades põhimõtet, et süü suurus ei sõltu sellest, millises menetlusliigis süüküsimus lahendatakse.¹⁵⁴ Süü suurusel on aga eeskätt tähendus võimaliku kohaldatava karistuse ülempiiri tähenduses.¹⁵⁵ „Karistuse mõistmisel tuleb süü suuruse kvantitatiivsel kindlaksmääramisel igal juhul arvestada teo toimepanemisega seotud kergendavate ja raskendavate asjaoludega, eesmärgiga teha kindlaks karistuse konkreetne määr vastava paragrahvi sanktsiooni piirides ja prognoosida konkreetsele isikule mõistetava karistuse eripreventiivseid eesmärke.”¹⁵⁶ Täiendavalt vajab märkimist, et kohustus lähtuda karistuse liigi ja määra valikul süü suurusest, ei välista iseenesest süüdistava isiku arvesse võtmist, vastupidiselt, teoga on lahutamatult seotud isikulised asjaolud.¹⁵⁷

¹⁵¹ RKKKm 3-1-1-80-13 p 7.1.

¹⁵² RKKKo 3-1-1-29-04 p 13.

¹⁵³ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 335.

¹⁵⁴ RKKKo 3-1-1-83-12 p 9.

¹⁵⁵ RKKKo 3-1-1-77-11 p 11.

¹⁵⁶ RKKKo 3-1-1-14-07 p 6.

¹⁵⁷ RKKKo 3-1-1-99-06 p 15.

Karistuse mõistmisel, nii liigi kui määra tähenduses, omab kokkuleppemenetluses üldmenetlusest eristudes, määravat rolli prokurör, kellel lasub Riigikohtu hinnangul kohustus tagada kokkuleppemenetluses süü suurusele vastav karistus.¹⁵⁸ Prokuröri õigust karistusmääras järeleandmisteks jaatatakse õigusteaduslikus kirjanduses viitega menetlusseaduses karistuse liigi ja määra kokkuleppe objektina määratlemisele, toonitades, et olukorras, kui asuda seisukohale, et prokuratuuril puudub järeleandmise pädevus, on menetlusõiguses nimetatud karistust käsitlevad kokkuleppe objektid, sisuliselt tähenduseta.¹⁵⁹

Karistusmäära vähendamise eeldustena käsitletakse eeskätt süüdistatava koostöövalmidust, kooperatiivsust kokkuleppemenetluse kohaldamisega nõustumise või selle taotlemisel menetluse varajases ajalises faasis. Soovituslikult esitatakse printsiipt, mille kohaselt „isik, kes aitab kiiremini kaasa õigusrahu taastamisele ja loobub ulatuslikumalt oma õigustest, peab saama ka suurema hüvituse karistuse kergendamise vormis.”¹⁶⁰

Kehtiva regulatsiooni kitsaskohana tõstatub erialakirjanduses eelpool käsitletud karistusmäära vähendamise regulatsiooni puudumine seadusest.¹⁶¹ Mis võib olla ka põhjuseks, miks professor Uno Lõhmus on karistuse kui kokkuleppe eseme lubatavuse seadnud kahtluse alla, viidates süüprintsiiobile ja seeläbi ka asjaolule, et menetluse kiirendamise eesmärgil süü suurusest väiksema karistuse kokkuleppimine rikub karistuse määramise aluseks olevat süüprintsiipi.¹⁶²

Korrates ülal analüüsitud, on Riigikohtu praktika kohaselt süü suurusel tähendus eeskätt sanktsiooni ülempiiri seisukohalt,¹⁶³ olles karistuse kohaldamise lähtepunkt,¹⁶⁴ mis ei ole võrdsustatav lõplikult mõistetava karistusega. Täiendavalt omavad karistuse kohaldamisel tähendust karistust kergendavad ning raskendavad asjaolud ja preventatsioon karistuse eesmärgi tähenduses.¹⁶⁵ Analüüsides siinkohal KarS §-is 57 sätestatud karistust kergendavaid asjaolusid, nähtub, et seadusandja on karistuse kohaldamise aluste loetelu kehtestanud avatuna, jättes kohtule võimaluse arvestada ka teisi asjaolusid, mis kohtu hinnangul

¹⁵⁸ RKKKo 3-1-1-96-09 p 9.

¹⁵⁹ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 335.

¹⁶⁰ *Ibid*, lk 335.

¹⁶¹ *Ibid*, lk 335.

¹⁶² U. Lõhmus, Kas kokkuleppemenetlus..., lk 548.

¹⁶³ RKKKo 3-1-1-77-11 p 11.

¹⁶⁴ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 113.

¹⁶⁵ *Ibid*, lk 113.

vähendavad süüd,¹⁶⁶ pidades Riigikohtu praktika kohaselt silmas „süüdlase sellesisulist käitumist, mis annab alust järeldada, et ta on oma teo või tegevusetuse ohtlikkusest ja ühiskonnastastest tagajärgedest aru saanud ning püüab realselt tagajärgi leevendada.”¹⁶⁷ Eeltoodust tulenevalt ei riiva autori hinnangul kokkuleppemenetluse kohaldamisega nõustuva süüdistatava, kelle nõusolek võimaldab riigile menetlusökonomilise kokkuhoiu, karistuse kergendamine, süüõhimõtet. Siiski väärib siinkohal toonitamist esimeses peatükis tõstatatud küsimus karistuse kergendamise ulatuse reguleerimisest vajadusest seaduses, mis töö autori hinnangul annaks kokkuleppemenetlusele läbipaistvusest tulenevalt selgema ning usaldatavama olemuse, õigusrahu tagamise eesmärgil.

2.1.3. Kahju laad ja ulatus

Kahju laadi ja ulatuse osas peetavaid läbirääkimisi käsitletakse pigem erandlikena, milliseid peetakse olukorras, kui vaidlusalune küsimus on tsiviilhagis esitatud nõude suhtes.¹⁶⁸ Siinkohal ei saa tegemist olla klassikaliste läbirääkimistega, kuna tsiviilhagi ulatusest huvitatud isikud, nii kannatanu hageja kui tsiviilkostja kostjana, ei ole kokkuleppemenetluse läbirääkimiste osalised ning üldjuhul puudub prokuröri nõusolekute tuvastamise hetkel teave kahtlustatava või süüdistatava positsioonist läbirääkimistel. Võimalike korduvläbirääkimiste kahjuks räägib kokkuleppemenetluse eesmärgina käsitletava menetlusökoonomia riive, millele lisaks eelpool analüüsitud kokkuleppemenetluse nõusoleku tähendus, kogumis kokkuleppemenetluse nõusoleku andnud kannatanu ja tsiviilkostja menetlusseisundist tulenevate õigustega.

Kahtluse alla on seatav samuti prokuröri pädevus tsiviilhagis esitatud nõuete ulatuse muutmiseks, ei ole ju kannatanu või tsiviilkostja poolt kokkuleppemenetluse kohaldamiseks antav nõusolek käsitletav nõusoleku andja isiklike õiguste volitamisega prokuröriale.¹⁶⁹

Tsiviilkostja menetluslikke õigusi hinnates on kahju laadi ja ulatusega mittenõustumise olukorras, isiku huvid tagatud pigem kokkuleppemenetluse kohaldamise nõusoleku andmata jätmisega, mis välistab sellisel juhul ka tsiviilhagi üle peetavad läbirääkimised.

¹⁶⁶ J. Sootak, P. Pikamäe. Karistuseseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, lk 237.

¹⁶⁷ RKKKo 3-1-1-23-96.

¹⁶⁸ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 334.

¹⁶⁹ T. Reinthal, lk 13.

Kokkuleppemenetluse regulatsioonide võrdluses väljendus *tunnustamisoikeudenkäynti* põhimõte, mille kohaselt on süüdistajal võimalus läbirääkimistele kaasata ka kannatanu, mis töö autori hinnangul räägib menetlusökonoomia kasuks, pakkudes pelgalt tsiviilvaidlusest tingitud vastuolu korral, lühi- või üldmenetluse kohaldamisele alternatiivselt, täiendava võimaluse kokkuleppemenetluse kohaldamise tingimuste üle vahetuks läbirääkimiseks, mille läbi on võimalik jõuda menetlusökonoomia printsiibist kantud tulemini.

2.2. Kokkuleppemenetluse subjektid

Kokkuleppemenetluse kohaldamisega kaasnevad menetlusosalistele nende seisundist tulenevad nii positiivsed kui ka õigusi piiravad järeلمid. Mille puhul on õigusteadlased tõstatanud küsimuse, kas õiguste subjektid loobuvad erimenetluste kohaldamisel õigusest õiglasele kohtumenetlusele, millise tähendus on lisaks üksikisiku kaitsese laiendatav ka kogu ühiskonnale.¹⁷⁰ Kokkuleppemenetluse kontekstis on professor Uno Lõhmus EIK praktikale tuginedes asunud seisukohale, et „kokkuleppemenetluse subjekti loobumisel määratud ulatuses õiglast kohtumenetlust tagavatest õigustest, on loobumine kehtiv juhul, kui sellega ei kahjustata avalikku huvi.”¹⁷¹

Tinglikult on kokkuleppemenetluse kohaldamisega seotud menetlusosalistena käesolevas magistritöös käsitletud ka menetlusliigi kohaldamise eelduste täitmiseks obligatoorsete nõusolekute kandjaid – kannatanut ning tsiviilkostjat – kes antava nõusolekuga loobuvad edasises menetlusetapis osalemast, omamata pädevust kokkuleppemenetluse läbirääkimistel osalemiseks.

2.2.1. Tsiviilkostja

Prokuratuuril on kohustus KrMS § 240 p 1 kohaselt selgitada tsiviilkostjale, kui süüdistatava või õigusvastase teo toime pannud isiku poolt tekitatud varalise kahju eest vastutajale, kokkuleppemenetluse kohaldamise võimalust, õigusi kokkuleppemenetluses ja kokkuleppemenetluse kohaldamise tagajärgi.¹⁷²

Kokkuleppemenetluse kohaldamisel otsustatakse tsiviilkostja subjektiivsete õiguste ja kohustuste üle tsiviilhagi ulatuses, mistõttu on oluline tsiviilkostja õigus õiglasele menetlusele, millesse tsiviilkostja menetlusosalisena on kaasatud.¹⁷³ Võrdluses kokkuleppemenetluse subjektidega on tsiviilkostja õiguste olemus sarnane kahtlustatava ja süüdistatava omaga, kuna kokkuleppe esemena käsitletava kahju ulatuse määratlemine omab tsiviilkostjale otseseid järeلمeid. Kriminaalmenetluse seadustik nimetab küll vaid tsiviilkostja õigust arvamuse avaldamiseks tsiviilhagi kohta, mida aga on kriminaalmenetluse seadustiku

¹⁷⁰ E. Kergandberg. Üldmenetluse... lk 583.

¹⁷¹ U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk 86.

¹⁷² E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 127.

¹⁷³ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 164.

kommenteeritud väljaandes tsiviilkostja arvamuse hindamisel tõlgendatud viisil, et vastavat seisukohta tsiviilhagi kohta tuleb käsitleda kokkuleppemenetluseks antava nõusoleku olulise osana, millest ei saa kokkuleppe sõlmimisel ning kohtumenetluses tsiviilkostjale koormavamas suunas kõrvale kalduda, välja arvatud olukorras kui tsiviilkostja on selgesõnaliselt väljendanud nõusolekut määramatus ulatuses kahju hüvitamiseks. Vastupidisel juhul oleksid kokkuleppemenetluses riivatud tsiviilkostja põhiõigused tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele koostoimes õigusega olla oma kohtuasja arutamise juures.¹⁷⁴ Seega tsiviilkostja õiguskaitset riivamata ei ole olemuslikult võimalik tsiviilhagi ja sellest tulenevalt ka kahju ulatust kokkuleppe läbirääkimiste objektina käsitleda, välja arvatud eelpool kirjeldatud erandi korral.

Töö autor peab siinkohal vajalikuks toonitada kannatanu positsiooni, millise pikem analüüs on töö järgmises alapeatükis, erinevust tsiviilkostja seisundist. Tsiviilkostja on kriminaalmenetluse raames, sh kokkuleppemenetluses käsitletav kohustatud isikuna, kellele kaasnevad menetlusega koormavad kohustused, erinedes kannatanu positsioonist, kelle õigused on tsiviilhagi ulatuses EIK praktika kohaselt käsitletava küll subjektiivsete õiguste tähenduses, ei ole siiski tegemist kohustatud isikuga.¹⁷⁵ Tsiviilkostjale kokkuleppemenetluse kohaldamisel kaasnevad järeelmid on erinevalt kannatanust, kellel on õigus kahjunõude esitamiseks ka tsiviilkohtupidamise korras, piiratumas ulatuses vaidlustatavad.¹⁷⁶

2.2.2. Kannatanu õigused kokkuleppemenetluses

„Eeskätt paljude õiguskaitseasutustes tegutsevate praktikute arvates tuleks kriminaalmenetluse algupäraks lugeda midagi kannatanuga või vähemalt kuriteoga tekitatud kahjuga seonduvat. Ei saa jääda märkamatuks, et selline aktsent on sageli välja kujunenud omalaadse vastureaktsioonina kaasaegses kriminaalmenetluses kahtlustatava õigusi ehk liigselt rõhutavale suunale. Ilmselt ei saa siiski tänases valdavalt legaliteedipõhimõttele tuginevas kriminaalmenetluses toimida vaid kannatanu tahte alluvalt. Muu hulgas tähendaks see mingil määral paratamatult ka kättemaksuliste mõtete liiga tugevat domineerimist kriminaalmenetluses. See aga ei saa tänases veritasujärgses ühiskonnas olla aktsepteeritav.“¹⁷⁷

¹⁷⁴ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 166.

¹⁷⁵ *Ibid*, lk 140.

¹⁷⁶ *Ibid*, lk 167.

¹⁷⁷ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 17.

KrMS § 38 lg 1 p 9 kohaselt on kannatanul, kui isikul, kellele on kuriteoga või õigusvastase teoga tekitatud füüsilist, varalist või moraalselt kahju, õigus anda nõusolek kokkuleppemenetluse kohaldamiseks või sellest keelduda, anda arvamus süüdistuse ja karistuse ning süüdistuses nimetatud kahju suuruse ja tsiviilhagi kohta. Tegemist on kokkuleppemenetluse kohaldamise obligatoorse eeldusega, milline on kehtinud alates kriminaalmenetluse seadustiku jõustumisest 01.07.2004. a.

Lääne Ringkonnaprokuratuuri prokuröride ja Lääne prefektuuri Pärnu Politseijaoskonna ennetus- ja menetlustalituse menetlusteenistuse menetlejate hulgas teostatud küsitluse vastustest nähtub, et praktikas tuvastatakse kannatanu seisukohta menetlusliigi valikul juba uurimisasutuses, kas kannatanuga läbi viidaval esimesel menetlustoimingul või kohtueelse menetluse lõppfaasis enne toimiku prokuratuuri edastamist, kokku 71% juhtudest, luues seeläbi töö autori hinnangul süüdistajale soodsad eeltingimused kohaldatava menetlusliigi valikuks.

Kannatanu menetlusseisundi tekkeks tuleb normis sätestatud kahju tekitamisele anda laiendatud tõlgendus, mis hoomab lisaks tsiviilõiguslikule kahjule ka õigushüvede kahjustamise ning riived.¹⁷⁸ Tulenevalt karistusõiguse eriosa sätetest, milliste hulgas on ka süüteo koosseise, millega ei kahjustata konkreetsete isikute õigushüvesid, tuleb Riigikohtu praktika kohaselt kannatanu määratlemisel lähtuda kuriteo asjaoludest ja kvalifikatsioonist viisil nagu need on määratletud süüdistuses või kokkuleppemenetluses sõlmitud kokkuleppes.¹⁷⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi hinnangul peab kannatanu kahju ja kriminaalmenetluse eseme vahel esinema õiguslik seos. Kuriteo koosseis, mille järgi kriminaalmenetlus toimub, peab olema määratud kaitsma seda sama õigushüve, mille rikkumisest kannatanu kahju tuleneb. Tingimustel, kui teo karistatavus ei hõlma tekitatud kahju ärahoidmise kohustust, ei ole kahju saaja kriminaalmenetlusõiguslikult käsitletav kannatanuna.¹⁸⁰

Millele lisaks on Riigikohus selgitanud, et menetleja ei tohi keelduda kaasamast kriminaalmenetluse kannatanuna ühtegi isikut, kes kriminaalmenetluse esemeks oleva

¹⁷⁸ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 140.

¹⁷⁹ RKKKm 3-1-1-84-14 p 39.

¹⁸⁰ RKKKm 3-1-1-97-10 p 19.

kuriteo asjaolusid ja kvalifikatsiooni arvestades vastab KrMS § 37 lg-s 1 sätestatud kannatanu materiaalsele määratlusele.¹⁸¹

Kannatanu õigust kriminaalmenetluses, kokkuleppemenetluse kohaldamise nõusoleku andmise tähenduses, on kohtupraktika analüüsis käsitletud prokuratuuri pädevust piirava õigusena, mis dikteerib prokuratuurile kohaldatava menetlusliigi.¹⁸² Toonitades tegelikku kannatanu huvide piiratust eeskätt kahju ulatusega mille puhul peab kannatanule olema ette nähtud võimalus isiklike huvide eest seismiseks, erinevalt süüdistuse funktsioonist, mida kannatanu asemel on volitatud esindama riiklik süüdistaja.¹⁸³ Kohtupraktika analüüsis käsitletud mõttekäiku toetades, hindab töö autor siinkohal kokkuleppemenetluse regulatsiooni arendamise võimalusena kannatanu poolse kokkuleppemenetluse kohaldamise vetoõiguse välistamise võimalust olukorras, kui kahju on kannatanule hüvitatud.¹⁸⁴

Järgnevates alapeatükkides on analüüsitud kannatanu huve kokkuleppe esemete tähenduses, sh nende olemust ning õigustatust, tingimustes kui seadusandja tahte kohaselt on kannatanul kokkuleppemenetluse kohaldamise vetoõigus, mida kinnitab ka kokkuleppemenetluse kui menetlusökonoomia eesmärgist kantud piiratud edasikaebeõigusega erimenetluse puhul kohalduv - KrMS § 318 lg 4 sätestatud edasikaebeõigus, mis käsitleb kannatanu nõusolekuta kokkuleppemenetluse kohaldamise kui kriminaalmenetlusõiguse rikkumist.¹⁸⁵

2.2.2.1. Õigus anda arvamusi süüdistuse ning karistuse osas

Kriminaalmenetlust alustatakse ja toimetatakse riigi nimel – „kas, kuidas ja kui kaua tuleks kuriteo tunnuste ilmnemisel menetleda, on riigi otsustada ja kuriteos kannatanu arvamusel ei saa selles osas olla siduvat tähendust.”¹⁸⁶

„Sotsiaalse kooselu kõige raskematele rikkumistele ehk konfliktidele reageerib oma karistusjõuga ainult riik, sest eraviisiline karistamine on tänapäeva ühiskonnas keelatud.”¹⁸⁷

Menetlust viiakse läbi avalik-süüdistuslikult ning erinevalt kriminaalkoodeksis sätestatud

¹⁸¹ *Ibid* p 26.

¹⁸² T. Reinthal, lk 13.

¹⁸³ *Ibid*, lk 13.

¹⁸⁴ *Ibid*, lk 13.

¹⁸⁵ RKKKm 3-1-1-84-14 p 15.

¹⁸⁶ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 51.

¹⁸⁷ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 16.

menetlusõiguse regulatsioonist puudub kannatanutel õigus erasüüdistusmenetluse läbiviimiseks, millest tulenevalt on ka kannatanu osatähtsus kriminaalmenetluses piiratum.¹⁸⁸

Avalik-süüdistusliku menetluse ulatust kinnitab ka Riigikohus oma praktikas, leides, et kannatanu kuriteokaebuse puudumine ei välista kriminaalmenetluse aluse olemasolu.¹⁸⁹ Mõttekäiku toetab lisaks ka kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõte, mis sätestab menetluse alustamise kohustuse kuriteo asjaolude ilmnemisel, viitamata sealjuures menetlusosaliste tahte või selle puudumisele. Riigivõimu pädevus sunnijõu rakendamisel ning seeläbi karistusest õiguskorra kujundamine, on aluseks ühiskonna sotsiaalse kooselu püsimisele.¹⁹⁰

Kannatanu õigusega anda arvamus süüdistuse kohta võib töö autori hinnangul tõusetuda kaks probleemi: esmalt küsimus kannatanu vastavas pädevuses, seda eeskätt juriidilises tähenduses ning seisukoha avaldamisega kaasnevas võimalikus riives prokuratuuri sõltumatusle. Prokuratuuri puhul on kriminaalõiguslikult oluline, et esineb keeld anda väliseid juhiseid konkreetsetes kriminaalasjades, mis läbi on tagatud sõltumatus.¹⁹¹ Siinkohal on vajalik eristada kannatanu poolt avaldatud arvamust süüdistuse ja karistuse kohta KrMS § 38 lg 1 p 9 tähenduses, kokkuleppemenetluse nõusoleku tingimuslikust andmisest esitades kohaldamisele kuuluva süüdistuse ning karistuse nõuded, millest viimase korral võivad probleemid tõusetuda.

Pelgalt arvamuse avaldamine, mis ei ole prokuröri jaoks siduv ning mille avaldamisega kannatanu ei dikteeri prokuratuurile menetlusliigi valikut, on kannatanu õiguste tagamise huvides kohane ning töö autori hinnangul piisav. *Plea bargaining*'i regulatsiooni hindamisel on kannatanu ärakuulamist vastutasuks riigi menetlusõiguslikule kokkuhoiule hinnatud kohaseks ning piisavaks, toomata seejuures välja Eesti kriminaalmenetlusõigusele omast vajadust kannatanu seisukoha ära kuulamiseks menetlusliigi valiku osas.¹⁹²

Töö eelmises peatükis on kuriteo kvalifikatsiooni, kui kokkuleppe eseme ehk süüdistuse sisulise ulatuse hindamisel tuvastatud kuritegude subsumeerimise piiratus, millele avaldab mõju kujunenud kohtupraktika ning faktilistele asjaoludele antav juriidiline hinnang laiemalt,

¹⁸⁸ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 52.

¹⁸⁹ RKKKo 3-1-1-60-10 p 10.

¹⁹⁰ J. Sootak. Kriminaalpoliitika. Tallinn: Juura 1997, lk 57.

¹⁹¹ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 125.

¹⁹² C. Doyle, lk 22.

mis konkreetselt viitab pädevusküsimusele. KrMS § 30 lg 2 kohaselt on prokuratuuri pädevuses riikliku süüdistuse esitamine kohtus, millele on õigusriigile kohaselt seatud kõrged standardid. Prokurörid on kõrgete kvalifikatsiooninõuetega juristid, mida kinnitab prokuratuuriseaduse regulatsiooni muutmine prokuröride haridusnõuete tõstmisel. Seaduseelnõu seletuskirjas on vastava muudatuse vajadust põhjendatud abiprokuröri töö iseloomu – kriminaalmenetluse õiguslikult järjest keerukamaks muutumisega – mis eeldab head õigusosalast akadeemilist haridust.¹⁹³ Vastav haridusalane nõue kogumis abiprokuröri volitustega riigi esindamisel kokkuleppemenetluse alustamise otsustamisel ning selle kohaldamisel, viitab selgelt süüdistuse esitaja vajaliku pädevuse ulatusele, millist ei saa kannatanute puhul alati eeldada. Erialasest pädevusest lähtub laiem pädevus, mis garanteerib kannatanu õiguste esindamise kohases ulatuses.

Ankeetküsitluse tulemustest nähtub, et praktikas avaldavad kannatanud süüdistuse osas arvamust pigem erandlikel juhtudel. Kaasarääkimist süüdistuse mõttes tõi välja vaid üks vastanutest, kes mainis seda osana juriidiliste isikute poolt esitatavast tsiviilhagiavaldusest. Teiste vastanute puhul ilmnes ühise tunnuseks kannatanu poolt pädevuse volitamisega prokuratuurile ja kohtule. Ühel juhul mainiti ka erisust kokkuleppemenetluse nõusoleku protokollilise vormi kohustuslikkuse ajast, mainides protokollis süüdistuse kohta arvamuse avaldamist. Töö autor on seisukohal, et vastav praktika lähtub pädevusküsimusest. Kannatanu, nõustudes kokkuleppemenetluse kohaldamisega, möönab vastava nõusolekuga pädevuse volitamist, sh ka süüdistuse ulatuses, prokuratuurile.

Süüdistusest lähtuva karistuse eesmärgi määratlemisel on karistusõiguse ajaloos käsitletud kahte alternatiivi – karistamist kättemaksuna või karistamist preventiivselt. Andes seeläbi riigile volitused kas vaid konkreetse isiku karistamiseks üksikjuhtumi pinnalt või samaliigiliste kuritegude toimepanemise ärahoidmiseks tulevikus.¹⁹⁴ Riiklik preventiivne karistuspoliitika on põhjendav riigi funktsioonidest tulenevalt, eesmärgiga kindlustada ühiskonna stabiilset ja jätkusuutlikku toimimist.

„Karistust võib määratleda kui seaduses ettenähtud ja riigi erilist hukkamõistu väljendavat karmi, st stigmatiseerivat ja piinavat kohtlemist isiku suhtes, kes on toime pannud süüteo,“¹⁹⁵

¹⁹³ Seletuskiri prokuratuuriseaduse ja kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde, lk 3. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/2f54a037-4fc2-4941-a9fe-b77c4cc190cf/Prokuratuuriseaduse-ja-kohtute-seaduse-muutmise-seadus/> (27.04.2015).

¹⁹⁴ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 28.

¹⁹⁵ *Ibid*, lk 76.

mille kohaldamise pädevuse hindamisel on professor Jaan Sootak toonitanud sanktsioonide kohaldamise ainupädevuse kuulumist kriminaalkohtule.¹⁹⁶

Kannatanu positsioon erineb riigi omast, kuigi kaudselt on mõõndav iga üksikisiku suhtes toimepandud õigusrikkumise mõju laiemalt kogu riigile ja ühiskonnale, on kuriteoga põhjustatud õiguste riive vahetum eeskätt kannatanule kui konkreetsele isikule. Kannatanu on riigi sekkumise hetkeks pidanud vahetult kokku puutuma õiguste riivega või kandma kahju, millest tulenevalt on mõistetav kannatanu huvi kriminaalmenetluse tulemuslikkusele, mis päädiks tegija süüdimõistmisega.¹⁹⁷ On ilmne, et kannatanu, kes on pidanud taluma kuriteo toimepanija poolt õiguste rikkumist, eeldab riigipoolset õiguste tagamist laias, kannatanu personaalsele hinnangule kohases ulatuses.¹⁹⁸

Õigusteaduslikust erialakirjandusest nähtub hüpotees kannatanu hinnangust karistuse vähendamisele kui kannatanu huvide riivele, mida ilmestab karistumäära vähendamisel ühiskonna antav hinnang kannatanu poolt kantud kahju ulatusele.¹⁹⁹ Mis töö autori hinnangul on siiski käsitletav väiksema riivena olukorras, kui karistumäära vähendamise ulatus, eelpool analüüsitud mõttes, oleks seaduses reguleeritud, mis läbi karistuse kergendamine lähtuks eeskätt seadusandja, mitte pelgalt läbirääkimiste poolte tahtest.

Käesoleva töö koostaja arvates, avaldub kannatanu huvi karistamise kättemaksu funktsioonile, millise sisustamisel kokkuleppemenetluse regulatsiooni mõttes, andis Riigikohtu esimees Priit Pikamäe kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu menetluse käigus hinnangu, leides, et isikliku kättemaksu huvi esindajaks on kannatanu asemel prokurör ning kannatanu huvid kokkuleppemenetluses on piiratud kahju hüvitamisega.²⁰⁰ Kannatanute arvates on arusaadavalt igasugune süüdistatava karistuse leevendamine või süüdistuse kitsendamine nende õigustega vastuolus.²⁰¹

Kannatanute seisukohta karistamise kui kättemaksu teenivale meetmele kinnitavad ka praktikute vastused, mille kohaselt on veidi enam kui poolte vastanute hinnangul kokkuleppemenetluse nõusolekust keeldumise põhjuseks eeskätt vaen toimepanija isiku

¹⁹⁶ J. Sootak. Sanktsiooniõigus, lk 76.

¹⁹⁷ K. Siivelt. Erasüüdistus. Kas vajalik täiendus Eesti kriminaalmenetlusõigusele? *Juridica* III/2014, lk 199.

¹⁹⁸ Ü. Madise *et al.* Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, lk 338.

¹⁹⁹ R. E. Rauxloh, lk 40.

²⁰⁰ Riigikogu arhiiv: Riigikogu õiguskomisjoni 17.12.2002. a istungi protokoll.

²⁰¹ R. Rauxloh, lk 40.

suhtes, millele lisaks ka omavahel tuttavate isikute puhul suhete pingelisus. Mis kogumis kohaldatava karistuse määra kahtluse alla seadmisega kinnitab kannatanu positsiooni kriminaalmenetluses.

Karistuse tähenduse hindamisel kannatanu õigusega kokkuleppemenetlusele veto kohaldamiseks, ei tohiks jätta tähelepanuta Riigikohtu praktikad, mille kohaselt on karistuse kohaldamisel lisaks õigusküsimuste lahendamisele - õigusemõistja siseveendumusel põhinev otsustus.²⁰² Millest järeldeb kohaldatava karistuse vaba kujundamise põhimõte, mille rakendamisel omab kannatanu seisukoht tähendust eeskätt kuriteo toimepanemise asjaolude hindamisel, väljendudes lisaks kuriteo kvalifitseerimisel ka karistust kergendavate ja raskendavate asjaolude tuvastamises. Mistõttu omab töö autori hinnangul kriminaalmenetluses olulist tähendust kannatanu seisukoha ärakuulamine, millele tuginedes professionaalsed kriminaalõiguse rakendajad saavad otsuseid teha, kuid mis siiski ei tohiks olla võrdsustatav kannatanu õigusega prokuratuurile kohaldatavat menetluse liiki dikteerida.

Kokkuleppemenetluse kohaldamisega süüdistatavale kaasnevate õigusriivete lubatavus lähtub süüdistatava vabast tahtest, mis kannatanu menetlusseisundi puhul on sisustatud kokkuleppemenetluse kohaldamiseks antava nõusolekuga. Töö autori hinnangul on siinkohal vajalik eristada kannatanu õigust hüveolukorra ennistamisele kahju hüvitamise tähenduses, mille pikem analüüs järgmises alapeatükis, ning kannatanu õigust kuriteole järgneva sanktsiooni kohaldamise tähenduses.

Õigust kahju hüvitamisele käsitleb töö autor kannatanu isikliku õigusena, mille puhul on nii sellele suunatud huvi kui ka õiguse teostamine kannatanu ainupädevuses, vastandudes riigile volitatavale süüdistus- ja karistusfunktsioonile, millele võib kannatanu huvi suunatud olla, samas rakendamispädevust omamata. Töö autor on seisukohal, et kahju hüvitamine ei sõltu kannatanu vetoõigusest kokkuleppemenetluse kohaldamisele, viidates etteruttavalt järgnevas alapeatükis jõutavale järeldusele, mille kohaselt kahju ulatus ning tsiviilhagi ei ole kokkuleppemenetluses läbiräägitavad, võrdsustades seega kannatanu õiguste tagamise tsiviilhagi esitamise õigusega.

Hinnates aga käesolevas peatükis käsitletud kannatanu õigust süüdistus- ning karistusfunktsioonile, on töö autor seisukohal, et kannatanu huvi on käesolevas peatükis

²⁰² RKKKo 3-1-1-79-03 p 11.

analüüsitud pädevusküsimusest tulenevalt tagatud nii *plea bargaining*'ile kui ka *absprache*'le omase ning ka kokkuleppemenetluse regulatsioonis sätestatud arvamuse avaldamise õigusega.

2.2.2.2. Kannatanu tsiviilhagejana

KrMS § 38 sätestatud alustel on kannatanul õigus esitada uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu tsiviilhagi. Tsiviilõiguslike nõuete esitamise õigus on kriminaalmenetluse raames kannatanul süüdistatava, tsiviilkostja või teatud juhtudel ka kolmandate isikute suhtes.²⁰³ Esitatavate nõuete ulatus ei ole seadusandja poolt kriminaalmenetlusõiguslikult piiratud.

Riigikohtu varasema praktika kohaselt olid nõuded piiritletud tekitatud kahju ulatusega.²⁰⁴ Käesolevaks ajaks on Riigikohus praktikat aga täiendanud ning kriminaalmenetluse raames hüvitatava kahju ulatust laiendanud.

Kriminaalmenetluse raames on menetlusosalistest Riigikohtu praktika kohaselt kahju hüvitamise taotlemiseks õigustatud isikuks üksnes kannatanu, kes on kandnud kahju kriminaalmenetluse esemeks oleva kuriteo või õigusvastase teoga. Kannatanu peab olema vastava teoga seotud nii faktiliselt kui ka juriidiliselt.²⁰⁵

Kannatanu esitatav tsiviilõiguslik nõue põhineb teo toimepanija käitumise faktilisel, mitte karistusõiguslikul hinnangul. Nõude tekkimise eelduseks on süüdistatava faktilise teoga tsiviilõiguslike õiguste ja –kohustuste tekkimise eelduste täidetuks lugemine, olukorras kui faktiline käitumine on kas osaliselt või täielikult subsumeeritav kuriteokoosseisu tunnuste alla.²⁰⁶ „Teole antav karistusõiguslik hinnang – s.t et tegu vastab kuriteokoosseisule, on õigusvastane ja süüline – ei muutu ise teo osaks ega seega ka tsiviilõigusliku hinnangu objektiks. Samuti ei ole teo kuriteokoosseisupärasus iseenesest tsiviilõiguste ja -kohustuste tekkimise alus.”²⁰⁷

Tsiviilhagi ese on sisustatav deliktiõigusest laiemalt, mitte vaid pelgalt läbi õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamise nõude. Nõude ulatus on piiritletud ulatusega, mis on vahetult

²⁰³ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 149.

²⁰⁴ RKKKo 3-1-1-11-07 p 50.

²⁰⁵ RKKKo 3-1-1-131-13 p 9.1.

²⁰⁶ RKKKo 3-1-1-13-14 p 18.

²⁰⁷ J. Sarv. Haginõuded kriminaalmenetluses. *Juridica V/2011*, lk 371.

suunatud kuriteo tunnustele vastava teoga rikutud hüveolukorra taastamisele.²⁰⁸ Näiteks on Riigikohus jaatanud kriminaalmenetluse raames esitatavate nõuete - vindikatsiooninõude, alusetust rikastumisest tulenev nõude, kohustuse täitmise nõude – lubatavust.²⁰⁹

Võimalike kannatanu nõuete laia ulatuse osas avaldati ankeetküsitluses hukkamõistvat hinnangut, viidates menetluse fookuse siirdumisele kriminaalmenetluselt tsiviilprotsessile, kuni selleni, et vahel üldmenetluse kohaldamine on tingitud pelgalt vaidlusest tsiviilhagi üle. Mis püstitab töö autori hinnangul vajaduse menetlusosaliste, eeskätt kannatanu, õiguste hindamiseks riigi menetlusökonoomia printsiibist kantud huvi tähenduses. Kannatanu õigus kriminaalmenetluse raames tsiviilhagi esitamiseks on töö autori hinnangul menetlejate poolsest abist tingitult, hõlbustatud ning riigilõivuvabastuse tõttu soodsam, tagades seeläbi kannatanu seisukohast õigusrahu kiirema ning efektiivsema saavutamise, mis võib riigile aga tähendada küsitluse vastustes tõusetunud menetlusökonoomia riivet.

Kannatanul on tsiviilõigusliku nõude esitamisel täiendavalt õigus nõude täitmiseks kohustatud isiku piiritlemisel, määrates hagi konkreetselt kohustatud isiku, välistades seeläbi solidaarse vastutuse grupis toime pandud süütegude korral. Vastaval juhul puudub kohtul iseseisvalt pädevus tsiviilhagi nõuet teiste süüdistatavate vastu suunata.²¹⁰ „Seda, et nõue on esitatud solidaarselt kõigi süüdistatavate vastu, saab eeldada vaid siis, kui kannatanu ei ole nõude adressaati täpsustanud ega nõuet osadeks jaganud.”²¹¹

Riigikohus, välistades kohtu õiguse, kannatanu tahtest erinevalt, tsiviilhagi nõude täitmiseks kohustatud isikute piiritlemisel, kinnitab kannatanu õiguste ulatust tsiviilhagi esitamisel. Tsiviilhagi kui kannatanu tahteavaldus ei tohiks vastava praktika kohaselt ka nõude ulatuse osas, kannatanut kaasamata, olla läbiräägitav. Mõttekäiku toetab ka kohtupraktika analüüs, mille kohaselt kahju laadi ja ulatuse käsitlemine kokkuleppe objektina, annab võimaluse vääraks tõlgenduseks, käsitledes kannatanu nõusolekut kokkuleppemenetluse kohaldamiseks prokuröriile antava volitusena kahju laadi ja ulatuse üle peetavateks läbirääkimisteks.

Tuues välja kannatanu täiendava õiguse tsiviilmenetlusele, on Timo Reinthal kohtupraktika analüüsimisel asunud kategoorilisele seisukohale, et kannatanu või tsiviilkostja nõusolekut kokkuleppemenetluse kohaldamiseks ei tohiks käsitleda volitusena prokuröriile pidada

²⁰⁸ RKKKo 3-1-1-13-14 p 8.4.

²⁰⁹ RKKKo 3-1-1-3-10 p 27, p 32.

²¹⁰ RKKKo 3-1-1-34-05 p 30.

²¹¹ RKKKo 3-1-1-106-12 p 27.

läbirääkimisi kahju suuruse osas.²¹² Tsiviilhagi kui kauplemise objekti on Juhan Sarv erasüüdistusmenetluse vajaduse hindamisel nimetanud potentsiaalse ohuna kannatanu õiguste igakülgsel kaitsele.²¹³

Väljastades tsiviilhagi kui kokkuleppe eseme üle peetavad läbirääkimised, on oluline hinnata kannatanu positsiooni tõendamiskoormise mõttes. Kannatanul lasub tsiviilhagejana süüdistuse esemest väljapoole jäävate asjaolude osas tõendamiskoormis, mille ulatus kokkuleppemenetluse kohaldamisel võib kujuneda kannatanule soodsas suunas.²¹⁴ Ei ole välistatud, et karistuskokkuleppele orienteeritud süüdistatav on nõus omaks võtma ka kahju kannatanu poolt määratud ulatuses.

Ajaliselt on kannatanul õigus tsiviilhagi esitada kriminaalmenetluse alustamisest või alustamisele eelnevalt esitades nõuded koos kuriteoteatega, juhul kui hiljem kaasatakse isik alustatud menetlusse kannatanuna.²¹⁵

Tsiviilhagi sisulisel menetlemisel omab tähtsust asjaolu, et kahju hüvitamisele suunatud tsiviilhagi kriminaalmenetluses ei ole materiaalsoiguslikult iseseisev nõue. „Isiku mingi teo lugemine kuriteoks on üksnes karistusõiguslik hinnang teole, mitte uus iseseisev tegu, millest tekiks eraldiseisev tsiviilõiguslik nõue. Tsiviilõiguslikult ei mõjuta kriminaalasjas tehtud otsus seega tsiviilkohtumenetluses nõudele antavat kvalifikatsiooni.”²¹⁶ Tsiviilhagi menetlemisel kohaldab kohus tsiviilõiguslikke norme, juhindudes tsiviilkohtumenetluse regulatsioonist ulatuses, mis ei ole kriminaalmenetluse üldiste põhimõtetega vastuolus.²¹⁷

Kahju ulatus ning laad on kannatanu seisukohalt keskseks küsimuseks kokkuleppemenetluse kohaldamise eeldusena. Kui süüdistatava tegu täidab tsiviilõiguste ja -kohustuste tekkimise eeldused, on kannatanul nõudeõigus, millest huvitatuna on kannatanu roll kriminaalmenetluses üldjuhul aktiivsem.²¹⁸ Kolmandik küsitlusele vastanud praktikutest tõi kokkuleppemenetluse kohaldamiseks nõusolekust keeldumise põhjusena välja asjaolu, et kuriteoga tekitatud kahju ei olnud kannatanule hüvitatud, mis nende kannatanute seisukohale hinnangut andes välistab kohtueelse menetluse lõppfaasis kahjunõude esinemisel

²¹² T. Reinthal, lk 13.

²¹³ K. Siivelt, lk 202.

²¹⁴ RKKKo 3-1-1-60-07 p 53.

²¹⁵ RKKKo 3-1-1-106-12 p 44.

²¹⁶ RKTko 3-2-1-41-05 p 19.

²¹⁷ RKKKm 3-1-1-41-09 p 9.

²¹⁸ RKTko 3-2-1-41-05 p 21.

kokkuleppemenetluse kohaldamise. Siinkohal töö autor vastandub kannatanu vetoõiguse kui seaduseelnõu parandusettepaneku lisaja Koit Pikarole, kes väljendas seisukohta, mille kohaselt on süüdistataval kahju hüvitamiseks suurem motivatsioon üldmenetluses, mistõttu täidab kokkuleppemenetluse vetoõigus kannatanu subjektiivsete õiguste tagamise eesmärki.²¹⁹ Töö autori hinnangul on kannatanu kahju hüvitamisele suunatud huvide tagamine vetoõigusest ulatuslikumal määral garanteeritud olukorras, kui kahju vabatahtlikul hüvitamisel, ei oma kannatanu kokkuleppemenetluse kohaldamiseks vetoõigust.

Kahju hüvitamist kui kannatanu õigustatud huvi hinnates on kohtupraktika analüüsis toodud välja nii kannatanu õigusi tagav kui ka riigi süüdistusfunktsiooni sõltumatust toetav võimalus, mille kohaselt: „Otstarbekas oleks seaduses sätestada ka juhud, kus kannatanu nõusolekut kokkuleppemenetluse kohaldamiseks ei ole üldse vaja (näiteks olukord, kus kahtlustatav on nõus vabatahtlikult hüvitama kannatanule tekitatud kahju või kui isik on kahjud hüvitanud uurimise ajal).”²²⁰ Vastaval juhul oleks eelpool käsitletud kannatanu isiklikult teostatavad õigused tagatud, kuriteoga rikutud hüveolukorra taastamise tähenduses. Kokkuleppemenetluse kohaldamise eelne kahju hüvitamise kohustus on kannatanu menetlusseisundist tulenevalt töö autori hinnangul kahju hüvitamise uslikem garantii, millist kohtumenetluse järgselt vabatahtliku hüvitamise või sundtäitmise tähenduses nii ulatuslikult ei esine. Kahtlustatava ja süüdistatava seisundist lähtuvalt annab kokkuleppemenetluse kohaldamise sõltuvus kahju hüvitamisest võimaluse iseseisvaks panuseks kiirema ning karistuse mõistes leebema menetlusliigi kohaldamisele, millele lisaks ei saa tähelepanuta jätta kahju vabatahtlikku hüvitamist karistusseadustiku (KarS) § 57 lg 1 p 2 tähenduses karistust kergendava asjaoluna.

2.2.2.1. Kannatanu vetoõiguse kokkuvõte

Õigusteaduste doktor Meris Sillaots on oma doktoriväitekirjas kokkuleppemenetluse kohaldamise obligatoorse eeldusena käsitletava kannatanu nõusoleku tähenduse hindamisel väljendanud seisukohta, mille kohaselt: „Nii on küll ulatuslikul määral tagatud kannatanu huvid kriminaalmenetluses, kuid samas on jäetud mõneti tagaplaanile kriminaalmenetluse kiire ja ressursesäästva läbiviimise avalik huvi.”²²¹ Doktoriväitekirjas on lisaks tõstatatud küsimus kannatanu piiramatust õigusest, ka juhul kui süüdistatav on vabatahtlikult nõus

²¹⁹ Riigikogu arhiiv: Riigikogu õiguskomisjoni 17.12.2002. a istungi protokoll.

²²⁰ T. Reinthal, lk 28.

²²¹ M. Sillaots. Kokkuleppemenetlus kriminaalmenetluses. Doktoriväitekirja, Tartu Ülikool 2004, lk 26.

tekitatud kahju hüvitama ning hüveolukorra taastama, dikteerida süüdistajale kohaldatava menetluse liiki.²²² Kui kohtupraktika analüüsis leiti, et kannatanu nõusoleku kohustuslikkust kokkuleppemenetluse kohaldamise eeldusena, võiks piirata juhtudel kui kannatanule on kahju hüvitatud või hüvitatakse vabatahtlikult,²²³ käsitleb Meris Sillaots vastavat vabatahtlikku kahju hüvitamise tingimust kui võimalikku kokkuleppemenetluse kohaldamise obligatoorset tingimust, millele lisaks pakutakse doktoriväitekirjas välja mõttekäik kannatanu nõusoleku rollist vaid teatud kuriteoliikide, eeskätt isikuvastaste vägivallakuritegude puhul.²²⁴

Kannatanu on kokkuleppemenetluse kohaldamiseks nõusoleku kandja ning sellega sisulisteks läbirääkimisteks tingimuste looja. Käesoleva töö autori hinnangul on kannatanu antav nõusolek eeskätt sõltuv kannatanu seisukohast läbirääkimiste objektide suhtes – kui kannatanu eesmärk on pelgalt kahju hüvitamine, siis sõltub nõusoleku andmine eelkõige sellest, kui aga kaasneb ka kättemaksusooov, on nõusoleku andmise või sellest keeldumise alused erinevad. Kolmandik küsitlusele vastanutest ning pooled regulatsiooni puudusi käsitletud praktikutest töid kokkuleppemenetluse kehtiva regulatsiooni puudusena välja „kannatanu nõusoleku vältimatuse”, ilmestades seisukohti nii eluliste näidetega, kui ka väljendades arvamust et: „Seadusandja võiks prokuröri rohkem usaldada.” Mis töö autori hinnangul on käsitletav pigem emotsionaalse väite kui seadusandja tegeliku tahte kuvamisena, eeskätt võttes arvesse seadusandja ülesannet regulatsiooni kehtestamisel, ulatuses, mis käsitleb lisaks prokuratuurile ka teiste menetlusosaliste huvide arvesse võtmist ning seeläbi nende õiguste sisustamist.

Kokkuvõtvalt on töö autori hinnangul kannatanu roll KrMS § 38 lg 1 p 9 mõttes põhjendatud ulatuses, milles kannatanu saab *plea bargaining*³i ning *absprache* regulatsioonidega sarnaselt ning kehtivas kokkuleppemenetluse regulatsioonis KrMS § 38 lg 1 p 9 teises lauses sätestatud ulatuses kriminaalmenetlusõiguste tagamise eesmärgil arvamust avaldada, kohustamata seeläbi riiklikku süüdistajat menetlusliigi kohaldamiseks või kohaldamata jätmiseks.

2.2.3. Kahtlustatav ja süüdistatav

Vahetult puudutab nõustumine kokkuleppemenetluse subjekte: kahtlustatavat ja süüdistatavat, kes kokkuleppemenetluse regulatsiooni kohaldamise eeltingimusena on kohustatud vaba tahte

²²² *Ibid*, lk 26.

²²³ T. Reinthal, lk 28.

²²⁴ M. Sillaots. Kokkuleppemenetlus kriminaalmenetluses, lk 26.

alusel teatud kriminaalmenetlusõiguslikest tagatistest loobuma. Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaande kohaselt iseloomustab kokkuleppemenetlusega kaasnevaid riiveid eeskätt: tõendite avaliku uurimise rakendamata jätmine ning süüküsimuse üle peetava sisulise arutelu puudumine.²²⁵ Loobumise vabatahtlikkus ja tõeline tahe peab nii eelpool analüüsitus EIK kui ka Riigikohtu praktika kohaselt lõppastmes kohtule sellisena ka avalduma.

Kahtlustatav ning süüdistatav omavad kokkuleppemenetluse kohaldamisel kesksel rolli, millega kaasneb õigus kokkuleppemenetluse kohaldamise taotlemiseks kogu kohtueelse menetluse vältel kuni kohtuliku uurimise lõpuni kui ka võimalus prokuratuuri poolt kokkuleppemenetluse kohaldamise ettepanekuga nõustuda (või sellest keelduda). Andes nõusoleku kokkuleppemenetlust alustada või pärast alustamise taotlemist, on kahtlustataval ja süüdistataval läbirääkimistel õigus avaldada arvamust kokkuleppe objektide suhtes, süüd *nemo tenetur se ipsum accusare* printsiibist tulenevalt tunnistamata..²²⁶ Menetlusliigi kohaldamisega nõustumine ei välista hilisemat kokkuleppest loobumist, millest tulenevalt võib kahtlustatava antavad nõusolekud tinglikult kaheks jagada, esmalt nõustumine kokkuleppemenetluse kui menetlusliigi kohaldamisega ning hilisema sisulise kokkuleppe aktsepteerimisega.

Põhiseaduse kommentaar, käsitledes lihtmenetlusi, sh kokkuleppemenetluse regulatsiooni, nimetab süüd vähemalt mingil viisil tunnistavale isikule tehtava soodustusena lisaks karistuse kergendamisele ka menetluse kiiruse tähendust kui hüve.²²⁷ Põhiõiguste kontekstis loetakse lihtmenetluste kohaldamist süüdistatava vaba tahte alusel põhiõigustega koosõlas olevaks, kuid siiski ei peeta õigust kokkuleppemenetluse kohaldamisele põhiõiguseks, eeskätt olukorras kui vastava õiguse kasutamine võib kaasa tuua teiste isiku põhiõiguste riive.²²⁸

Kahtlustatava ning süüdistatava õiguste tähenduses on määrava tähendusega konsensuslik kokkulepe, millega kohtumenetluse pooled kinnitavad tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamise lõpetamise taotlust, andes edasise otsustamispädevuse kokkuleppega määratletud ulatuses, kohtule.²²⁹

²²⁵ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 570.

²²⁶ *Ibid*, lk 136.

²²⁷ Ü. Madise *et al.* Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, lk 299.

²²⁸ *Ibid*, lk 299.

²²⁹ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 338.

Kokkuleppemenetlus peab tulemuslikkuse korral süüdistatava jaoks kriminaalasja kohtueelse menetluse materjalide ja kokkuleppe alusel tehtava kohtulahendiga, mis kohtupoelse kokkuleppe kinnitamise korral on süüdistatavale tuttav ja turvaline, läbirääkimiste käigus saavutatud tulem, mille sisuline muutmine ei ole erinevalt eelpool analüüsitud *plea bargaining* 'ile ja *tunnustamisoikeudenkäynti*-le kohtu pädevuses.

2.2.4. Prokuratuur

Prokuratuur kokkuleppemenetluse subjektina on käsitletav laiendatult riigina, kelle jaoks täidab kokkuleppemenetluse regulatsioon seadusandja poolt eesmärgiks seatud menetlusökoonomia printsiipi. Läbi viidud küsitluse vastustest tuletatud järelduste pinnalt, võib aga väita, et seda piiratud ulatuses. Võrreldes Soome regulatsiooniga, ei kergenda kokkuleppemenetlus oluliselt kohtueelse menetluse standardit, mida kinnitab ka eelpool analüüsitud Riigikohtu praktika kokkuleppemenetluse kohaldamisele eelneva tõendite hindamise tähenduses, mistõttu on ökonoomsuse eesmärk kokkuleppemenetluses täidetud eeskätt menetlusfaasis, mis järgneb kohtueelse menetluse lõpule.

3. Kannatanu õigused teiste lihtmenetluste ning lepitusmenetluse kohaldamisel

3.1. Lühimenetlus

Lühimenetlus on süüdistatava taotlusel ja prokuratuuri kaalutusotsusel põhineval nõusolekul kohaldatav lihtmenetlus, mille puhul avaldub kõige selgemalt kohtumenetluste poolte huvi vastava regulatsiooni kohaldamisele. On ju seaduses sõnaselgelt väljendatud süüdistatavale kohaldatava karistusemäära vähendamine ühe kolmandiku ulatuses, mis võib kaasa tuua sanktsiooni kohaldamise ka alla seaduses ette nähtud alammäära.²³⁰ Millele vastandub riigi huvi kohtueelse menetluse käigus kogutud materjalide pinnalt teostavale ökonoomsusprintsipi täitvale kriminaalmenetlusele, mille täiendava eesmärgina käsitleb Riigikohus menetluse kiirust.²³¹

Erinevalt kokkuleppemenetlusest ei ole aga lühimenetluse puhul kannatanule ette nähtud pädevust lühimenetluse kohaldamise otsustamiseks, millest tulenevalt kaasnevad kannatanu õigustele kokkuleppemenetluse, mille eelneval analüüsil välistati käesolevas töös kahju liigi ja ulatuse määratlemine kannatanu tahtest erineval viisil, kohaldamisest olulisemad riivid. Toimiku materjalide pinnalt rakendatava lühimenetluse puhul puudub kannatanul võimalus nõude aluseks olevate asjaolude osas tõendite esitamiseks ning seeläbi ka nõude ulatuse kaitsmiseks kohtumenetluses ilma kaebeõigust kasutamata.²³²

Kannatanu seisukohast riivatakse lühimenetluse kohaldamisel, lisaks pädevuse puudumisele kohtupidamisel tsiviilhagi sisulise menetlemise tähenduses kaasa rääkida, kannatanu huve karistuse kättemaksueesmärgi kandmisel ning väljendamisel, kuna isiku süü alusel mõistetava karistuse vähendamine lühimenetluse puhul on seaduses obligatoorsena sätestatud. Vastav sanktsiooni alandamine on käsitletav vastuteenena lühimenetluse kohaldamist taotleva isiku poolt täiemahulikust üldmenetlusest loobumisele.

Eelmises peatükis püstitatud ettepanek kokkuleppemenetluses kohaldatava karistuse ulatuse, eeskätt karistuse vähendamise regulatsiooni lisamisest kriminaalmenetluse seadustikku, ei ole töö autori hinnangul kannatanu positsioonist lähtudes lühimenetluses karistuse kergendamise

²³⁰ RKKKo 3-1-1-77-11 p 14.

²³¹ RKKKo 3-1-1-47-06 p 12.

²³² RKKKo 3-1-1-105-10 p 7.5.6.

regulatsiooniga võrdsustatav. Kokkuleppemenetluse kohaldamise korral on kannatanule karistuse kergendamise sõltumatult tagatud menetlusõigused ulatuslikumalt kui lühimenetluse korral.

Üldkorras peetava kohtupidamise õiguse riive leevendamiseks on lühimenetluse regulatsioonis antud kohtule pädevus istungile kutsunud kannatanu küsitlemiseks, mis annab kannatanule huvide kaitseks õiguse taotlemaks veel avaldamata kohtueelse menetluse käigus kogutud tõendite avaldamist, millele lisaks võib kannatanu avaldada arvamust süüdistuse ja karistuse kohta. Äraakuulamise vajalikkust ning piisavust riivete hüvitamisel on käsitletud töö eelmises osas kokkuleppemenetluse kontekstis.

Kannatanu äraakuulamine on aga erinevalt kokkuleppemenetluses prokuratuurile ning üldmenetluses kohtule avaldatava arvamusega võrreldes rangelt piiritletud. Riigikohus on lühimenetluse kui kriminaaltoimiku materjalide pinnalt teostatava lihtmenetluse kohaldamisele seadnud piiritletud raamistiku, leides, et: „Kuigi lühimenetluses võidakse kohtus sõna anda ka kannatanule ja tsiviilkostjale ning nende esindajaile, siis ei saa nende isikute sõnavõttude tulemiks olla sellise tõendusliku teabe lisandumine, mis erineb kriminaaltoimikus sisalduvast tõendusteabest. Nii näiteks ei saa kohus kohtuotsuse tegemisel lähtuda kannatanu poolt kohtumenetluses räägitust, kui see hälbib tema poolt kohtueelses menetluses antud ütlustest. Samuti puudub kannatanul lühimenetluses kohtulikult arutamisel õigus taotleda uute tõendite lisamist.”²³³

Kuigi kannatanule ei ole ette nähtud õigust sekkumaks menetlusliigi valikusse ega kohtumenetluse ulatuse määramisse, on kannatanul Riigikohtu hinnangul kohtumenetluse poolena õigus kohtuotsuse apelleerimiseks ka tsiviilhagisse mittepuutuvas osas, välja arvatud juhul kui prokurör on süüdistusest loobunud. Riigikohtu hinnangul on kannatanule laiema edasikaebeõiguse tagamine põhistatav asjaoluga, et kannatanu, kellelt lühimenetluse kohaldamiseks arvamust ei küsita, ei ole sellest tingitult ka oma subjektiivsetest õigustest loobunud.²³⁴

²³³ RKKKo 3-1-1-98-13 p 11.

²³⁴ RKKKo 3-1-1-83-12 p 7.

3.2. Käskmenetlus

Käskmenetlus on KrMS § 251 lg 1 sätestatud alustel prokuröri taotlusel kohaldatav kirjalik lihtmenetlus, mille kohaldamine sõltub teise astme kuriteo tõendamiseseme asjaolude selguse korral prokuratuuri tahtest vastava lihtmenetluse ning selle kaudu sanktsioonina rahalise karistuse kohaldamisest. Käskmenetluse puhul on tegemist lihtmenetlusega, mis täidab eeskätt riigi eesmärki õigusasutuste töökoormuse vähendamisel ning on süüdistatava jaoks on määratletav alternatiivse võimalusena menetluse lõpule viimiseks kulude ning aja kokkuhoidmise teel.²³⁵

Käskmenetluse regulatsiooni kohaselt ei ole kannatanu kohtumenetluse pooleks, mistõttu puuduvad kannatanul õigused käskmenetluse kohaldamisel arvamuse avaldamiseks ning käskmenetluses tehtud kohtuotsuse vaidlustamiseks, mis aga ei tähenda kannatanu õiguste tagamata jätmist.

Kokkuleppemenetluse regulatsiooni hindamisel käsitletud kannatanu huvidest määravaim – õigus kahju hüvitamisele – on käskmenetluses sarnaselt teiste erimenetlustega kannatanule tagatud. KrMS § 254 lg 3 p 3 alusel märgitakse käskmenetluses tehtud kohtuotsuses kuriteoga tekitatud kahju laad ja ulatus.

Eelpool tõstatatud teine määrav kannatanu huvi seoses süüdistatava karistamisega, on töö autori hinnangul kokkuleppemenetlusest, millises kannatanul on ulatuslikud volitused, oluliselt nõrgemalt kaitstud. Kokkuleppemenetluse kohaldamisel ei ole karistusliiki ega – määra seaduses piiritletud ega nende vähendamist ette nähtud. Käskmenetluse puhul aga on sanktsioonina ette nähtav vaid rahaline karistus, mis aga ei pruugi kannatanu hinnangul karistuse eesmärki täita. Käskmenetluse puhul jääb kannatanul toetuda ainult sellele, et kannatanu huvisid peaks selles osas kaitsma prokurör. Kannatanu huvid võiks jääda ebapiisava kaitsega juhul kui prokuratuur ülemäärase töökoormuse tõttu valiks kannatanu positsioonilt hinnates põhjendamatult raskete kuritegude puhul menetlusliigiks käskmenetluse.

²³⁵ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus, lk 17.

3.3. Lepitusmenetlus

Hinnates kannatanu õigusi erinevate kohaldatavate menetluskordade puhul, on töö autori hinnangul KrMS § 203¹ alustel ning KrMS § 203² sätestatud korras kohaldatav lepitusmenetlus, mida iseloomustab teatud ulatuses riigipoolne kriminaalmenetlusõiguse pädevuse volitamine kannatanule. Tegemist on menetluskorraga, mille sätestamine siseriiklikus õiguses on tingitud Euroopa Nõukogu 15.03.2001. a raamotsusest ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses mis kohustas liikmesriike kriminaalõigusliku lepitusinstituutsiooni väljatöötamiseks.²³⁶

Töö koostamise ajaks reguleerib Euroopa Liidu õiguse tasandil kuriteoohvrite õiguste tagamise meetmete, sealhulgas lepituse instituutsiooni, ulatust ning rakendamist Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL.²³⁷ Direktiiv toonitab kannatanu kesksel seisundil kriminaalmenetluses, sätestades preambuli p 9 alusel kategooriad, milliseid tuleb kuriteoohvriga kokkupuutel juhtumipõhiselt arvesse võtta: „kuriteoohvrite individuaalset olukorda ja esmavajadusi, vanust, sugu, võimalikku puuet ja küpsust, austades samas täielikult nende füüsilist, vaimset ja moraalsel puutumatus.“

Kannatanule, laiemalt kuriteoohvritele, ette nähtava õiguskaitse ulatuses on direktiivi keskseks mõisteks lepitav õigusemõistmine, mis on sisustatud ohvri ja kurjategija vahelise aktiivse ja vabal tahtel põhineva protsessi läbi, mille eesmärgiks on kuriteost tingitud probleemide lahendamine.²³⁸

Lepitatava õigusemõistmise vaste siseriiklikus õiguses on KrMS § 203² sätestatud lepitusmenetluse regulatsioon - restoratiivõigusel põhinev riiklikule traditsioonilisele kriminaalmenetlusele alternatiivselt kohaldatav menetluskord, mis lähtub kuriteo sotsiaalsest taustast.²³⁹ Tuvastades lepitamise protsessi käigus tekkinud vastuseisu põhjused, nii

²³⁶ Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001F0220> (16.03.2015).

²³⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL. 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:ET:PDF> (16.03.2015).

²³⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL.

²³⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 489.

kuritegelikku käitumist kui ka ohvrustumist tingivate tegurite tähenduses, kandes seeläbi ka preventiivset tähendust.²⁴⁰

KrMS §-s 203¹ on lepitusmenetluse kohaldamise eelduse tähenduses kehtestatud tingimused – nimetatud kuriteokoosseisud, isikulised põhimõtted, kuritegude liigid ning kuriteo tagajärjena surma põhjustamine, mis välistavad lepitusmenetluse kohaldamist. Menetlusregulatsiooni olemusest tulenevalt on kohaldamine vältimatult sõltuv ka kannatanu ning kahtlustatava või süüdistatava vabast tahtest. Eelduste esinemisel võib prokuratuur teise astme kuritegudes, milliste tõendamiseseme asjaolud on selged ning puudub avalik huvi, saata kannatanu ning kahtlustatav või süüdistatav lepitusmenetlusesse, mis on KrMS § 203² kohaselt kantud eesmärgist saavutada kokkulepe kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu leppimiseks ning kuriteoga tekitatud kahju heastamiseks, mille kinnitamise pädevus on kohtul.

„Ühelt poolt võimaldab lepitamine ohvri suuremat kaasamist otsustusprotsessi, mis suurendab inimeste osalus- ja turvatunnet, teiselt poolt vähendab kuriteoga kaasnenud pingeid, hirmu, viha jms tundeid, mis võivad äärmuslikel juhtudel viia omakohtuni.“²⁴¹ Töö autori arvates täidab lepitusmenetluse regulatsioon, tegeliku karistuse kohaldamata jätmisest olenemata, karistuse mõistmise eesmärgi, võimaldades käitumise analüüsi pinnalt isiklike hinnangute andmist ning pooltevaheliste suhete suunamist konfliktsituatsioonist välja.

Võrdluses kokkuleppemenetluse kohaldamisega ilmneb selgelt kannatanu positsiooni erinevus, mida iseloomustab vahetute huvide tasand. On raske vastu vaielda lepitusmenetluse eeldusena esineva kannatanu nõusoleku vajalikkusele, hoomates kannatanu rolli nõusolekujärgsetes menetlusetappides, kuid samas tõusetub töö autori hinnangul lepitusmenetluse olemuse analüüsi pinnalt küsimus kokkuleppemenetluses kannatanu poolt antava nõusoleku tähenduse kohta.

²⁴⁰ E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik, lk 489.

²⁴¹ *Ibid*, lk 489.

KOKKUVÕTE

Kavandatav kriminaalmenetlusõiguse revisjon on kantud eesmärgist kehtiva menetlusõiguse läbivaatamise teel kujundada menetlusest kiirem ning efektiivsem. Samadest põhimõtetest lähtus seadusandja ka täna kehtiva kriminaalmenetlusõiguse väljatöötamisel, sätestades muuhulgas lihtmenetluste regulatsioonid, mis olid suunatud eesmärgile tagada avalikust huvist tulenevat menetlusökoonomia printsiipi. Menetlusregulatsiooni kaasajastamise soov seatud eesmärkide tähenduses toob kaasa kriminaalmenetlusõiguse muutmise viisil, mis seab avalikest huvidest lähtuvad eesmärgid tänasest kaalukamasse positsiooni, millele vastukaaluks kaasneb töö autori hinnangul üksikindiviidist menetlusosaliste õiguste piiramine.

Käesoleva magistritöö keskne eesmärk on analüüsida kannatanu õiguste ulatust kokkuleppemenetluses, leides selle pinnalt vastus küsimusele, kas kannatanu õigused, kokkuleppemenetluse kehtivas regulatsioonis määratletud ulatuses riivavad kriminaalmenetlusõiguslikku menetlusökoonomia printsiipi.

Püstitatud küsimusele vastamiseks on käesolevas magistritöös üldiselt üksikule liikudes, analüüsitud esmalt konsensusliku erimenetluse institutsiooni eri riikide õiguskordades võrdleva analüüsiga Eesti kokkuleppemenetluse regulatsioonile, käsitledes nii regulatsioonide ajaloolist arengut kui ka keskseid põhimõtteid, mille hulgas kannatanu positsiooni ning sellest tulenevaid õiguseid.

Kannatanu menetlusõiguste ulatus kohaldatava menetlusliigi vetoõiguse tähenduses on Eesti kriminaalmenetlusõigusega sarnaselt käesolevas töös käsitletud regulatsioonidest sätestatud vaid Soome *tunnustamisoikeudenkäynti* puhul, seda küll Soome kriminaalmenetluse erinevusest tuleneva piiranguga ulatuses, mis käsitleb kriminaalasju, mille menetlemist kannatanu on taotlenud.

Ameerika Ühendriikide ning Saksamaa regulatsioonide puhul erineb kannatanu menetlusseisund Eesti kokkuleppemenetluse regulatsioonist, tagades kannatanu subjektiivseid õiguseid vaid kohtu jaoks siduva tähenduseta arvamuse avaldamise läbi, mida KrMS § 38 g 1 p 9 teises lauses sätestatud kannatanu õigustest eristab teostamise menetlusfaas, mis *plea bargaining*'i ning *absprache* puhul on teostatav kohtumenetluse faasis, teenides siiski

konsensuslike menetluste erinevusest tulenevalt ühist eesmärki, olla ära kuulatud karistustettepaneku kujundamise rolli kandvas menetlusetapis.

Erinevalt eelpool käsitletutest omab neljanda regulatsioonina analüüsitud, Eesti kokkuleppemenetluse regulatsiooni ühe lähtekohana käsitletav, Itaalia konsensusliku menetluse regulatsioon omamoodi vetoõigusel põhinevat regulatsiooni, mis sätestab subjektiivsete õiguste tagamise tsiviilhageja menetlusseisundist lähtuva vetoõiguse kaudu, välistades kohtu poolt *patteggiamento* taotluse rahuldamise olukorras, kui kannatanu esitab tsiviilhagi.

Eri riikide regulatsioonide võrdlusele järgneb käesolevas magistritöös siseriikliku kokkuleppemenetluse regulatsiooni analüüs, mille käigus käsitletakse kannatanu positsiooni nii kokkuleppe esemete määratlusest tulenevatest huvidest lähtuvalt kui ka menetlusseisundist lähtuvalt võrdluses kokkuleppemenetluse subjektidega.

Magistritöö eesmärgi seisukohalt keskset tähendust omavas töö teises peatükis lähtub kannatanu õiguste analüüs järgnevast jaotusest: (1) hüveolukorra ennistamise eesmärgil kannatanu poolt isiklikult teostatavat õigust tsiviilhagi esitamisele ning kahju ulatuse määraltlemisele ning (2) kättemaksueesmärki kandvat eesmärki süüdistatava teo kvalifitseerimise ja selle eest kohaldata sanktsiooni mõistmise tähenduses, millest viimase pädevus on kannatanu asemel, volitatud riigile.

Kolmandas peatükis käsitletav analüüs kannatanu õigustest kokkuleppe väliselt, ilmestab töö autori hinnangul seadusandja seisukohta lihtmenetluste puhul kannatanu huvide tagamiseks ette nähtavatest õigustest ning nende ulatusest. Nii lühi- kui ka käskmenetluse puhul, mis töö autori hinnangul on kannatanu õigusi kokkuleppemenetlusest enam riivavad, ei ole seadusandja pidanud vajalikuks ette näha kannatanu vetoõigust, mis praktikas võib viia näiteks olukorrani, kui kannatanu, keeldudes kättemaksusoovist tingitult ning rangema karistuse soovist kantult kokkuleppemenetluse kohaldamise eelduseks oleva nõusoleku andmisest, kohaldatakse süüdistatava suhtes käskmenetlust, mis toob seaduses sätestatud alustel kaasa leebeima sanktsiooni, rahalise karistuse kohaldamise. Samas käsitletud lepitusmenetluse regulatsioon ilmestab töö autori hinnangul selgelt kannatanu vetoõiguse kohasust, tuues vastava menetlusliigi kohaldamisega kaasa menetlusseisundist tulenevaid otseseid järelmeid.

Magistritöös otsiti kinnitust hüpoteesile, mille kohaselt on kannatanu subjektiivsed õigused kokkuleppemenetluse kohaldamisel tagatud ka ilma seaduses ette nähtud menetlusliigi rakendamist mõjutava vetoõigusega.

Hüpoteesile kinnituse leidmise protsess on käesolevas magistritöös kaheastmeline - esmalt hinnates vetoõigust kuriteo kvalifikatsiooni ning karistuse liiki ja määra käsitlevate kokkuleppe esemete tähenduses. Puudub alus eitamiseks kannatanu kättemaksusoovist kantud huve, mis on kriminaalmenetluses suunatud süüdistatava karistamisele, tähendamata aga seejuures, et vastav huvi on võrdsustatav teostatava õigusega. Töö autori hinnangul iseloomustab eelnevat mõttekäiku kokkuleppemenetluse regulatsiooni väljatöötamise aluseks olnud põhimõtteline otsus - kannatanu nõusoleku kui obligatoorse menetlusliigi kohaldamist määrava tingimuse sätestamata jätmise kohta, mida põhjendati väitega isikliku kättemaksu huvi volitamisest prokuratuurile.

Töö autor on seisukohal, et kuriteo kvalifikatsiooni ning karistuse liiki ja määra puudutavas ulatuses, on kehtivas regulatsioonis kannatanu õigus sisustatud eeskätt menetlusliigi dikteerimise õiguse läbi, kuna kannatanu poolt avaldatav arvamus KrMS § 38 lg 1 p 9 teise lause tähenduses, ei kanna siduvat tähendust, mistõttu on töö autor sarnaselt kokkuleppemenetluse regulatsiooni koostajatega seisukohal, et kannatanu vetoõigus küsimuses, mille sisulise lahendamise pädevus on riigi kanda, ei ole menetlusõiguslikult põhjendatud ning võib kujuneda menetlust, eeskätt selle ökonoomilist läbiviimist pärssivaks teguriks. Töö autor peab vajalikuks täpsustada, et kannatanu arvamuse avaldamise õiguse, mis kehtivas regulatsioonis nähtub KrMS § 38 lg 1 p 9 teisest lausest, sätestamine sarnaselt Ameerika Ühendriikide ning Saksamaa kriminaalmenetlusõigusele, kannab endas ka ilma vetoõigusega kannatanu kui menetlusosalise kaasamise tähendust.

Magistritöö hüpoteesi kinnitamiseks on lisaks vajalik anda hinnang kannatanu vetoõigusele hüveolukorra ennistamisest tingitud huvide kaitse tähenduses. Siinkohal peab töö autor vajalikuks viidata kahju laadi ja ulatuse hindamisele kokkuleppe esemete tähenduses, mille analüüsil jõuti käesolevas magistritöös järeldusele, et tsiviilhagejast kannatanu nõusolek kokkuleppemenetluse kohaldamisele ei ole võrdsustatav isikliku õiguse volitamisega prokuratuurile, välistades seeläbi kehtiva regulatsiooni kohased kahju laadi ja ulatuse üle peetavad läbirääkimised kokkuleppemenetluses. Seega, olukorras, kui kannatanu huvid hüveolukorra taastamisele on tagatud tsiviilhagi esitamise ning kahju laadi ja ulatuse kohta arvamuse avaldamisega, on töö autori hinnangul kannatanu õigused tagatud ka ilma

menetlusliigi kohaldamisele vetoõigust omamata, kinnitades seeläbi magistritöös püstitatud hüpoteesi.

Magistritöö teema aktuaalsuse lähtekohta hinnates on käesoleva töö autori arvates menetlusökoonomia tagamise eesmärgil kokkuleppemenetluse regulatsiooni võimalik kaasajastada töö sisulistes peatükkides käsitletud muudatuste kohaldamisega, millest ulatuslikem muutus käsitleks eelpool analüüsitud kannatanu vetoõiguse kaotamist või selle alternatiivset piiramist.

Vetoõiguse ulatuse määratlemisel, väärksid töö autori hinnangul kaalumist põhimõtted, millest esimene välistaks kannatanu nõusoleku vajalikkuse hüveolukorra ennistamisest tuleneva nõude vabatahtliku hüvitamise korral ning teine tuginedes Meris Sillaotsa doktoriväitekirjas välja pakutud määratlusele, piiraks vetoõigust teatud kuriteoliikide, eeskätt isikuvastaste vägivallakuritegude puhul.²⁴²

Kolmanda, töö autori hinnangul kannatanu õiguste ulatust laiendava, alternatiivse ettepanekuna käsitleb töö autor kannatanu kaasamise võimalust kokkuleppe läbirääkimistesse, seda küll töö autori hinnangul vajaliku piiranguga, vastava kaasamisotsuse pädevusest prokuratuurile, mis tugineks vajaduspõhisel otsustusel ning oleks kantud menetlusökoonomia eesmärgist.

Kokkuvõtvalt väljendab töö autor seisukohta, et kokkuleppemenetluse kehtiv regulatsioon täidab nii kohaldatavuse alustel kui ka ulatuses seadusandja seatud eesmärki menetlusökoonomiast, seda siiski mööndusega regulatsiooni muutmise võimalikkusest menetlusökoonomia veelgi ulatuslikuma saavutamise eesmärgil. Käesolevas magistritöös kinnitust leidnud hüpotees, annab kriminaalmenetlusõiguse revisjoniks mõtte kannatanu õiguste hindamiseks kokkuleppemenetluse tähenduses, mis töö autori hinnangul peaks eeskätt lähtuma kannatanu vetoõiguse printsiibist, millise tähenduse subjektiivsete õiguste kaitsmise mõttes seab käesolev magistritöö kahtluse alla.

²⁴² M. Sillaots. Kokkuleppemenetlus kriminaalmenetluses, lk 26.

SUMMARY

MEANING OF THE VICTIMS CONSENT WHEN APPLYING SETTLEMENT PROCEEDING

A planned revision of the criminal procedure law terms from the goal to make criminal proceedings faster and more efficient by reviewing the valid procedural law. The legislator was guided by the same principles when elaborating the valid criminal proceedings law, stipulating, in addition, the simplified procedure regulations aimed at ensuring the procedural economy principle based on the public interest. A desire to modify procedural law within the meaning of the targeted goals involve amendments in the criminal proceedings law in a way that will put goals based on the public interest into a more substantial position than before. On the other hand, this approach, in the author's opinion, will entail restrictions of the rights of individual participants in a proceeding.

The goal of this Master's Thesis is to analyse a scope of the victims rights in the settlement proceeding, finding on the relevant basis the answer to the question whether the victims rights within the valid settlement proceedings law restrict the procedural economy principle in the defined scope.

In order to find answer to the formulated problem, the author of the Master's, moving from the generalized ideas to individuals, firstly analysed the special settlement proceedings institution in legislations of different states in the comparative analysis with the Estonian settlement proceedings law, taking into consideration both the historical development of the regulations and the main principles, which also included the victims position and the associated rights.

The scope of the victims procedural rights within the meaning of the applied right of veto mode of proceedings, similarly with the Estonian criminal proceedings regulation reviewed in this work is only stipulated in Finnish *tunnustamisoikeudenkäynti*, however, within the scope of limitation pursuant to the difference with Finnish criminal proceedings, which covers criminal cases that the victim filed.

As for the law in the United States and Germany, the procedural state of the victim differs from the Estonian settlement proceedings law ensuring the victims subjective rights only without the meaning binding for the court via reporting the opinion; that differ by performance of the proceedings stage from the rights stipulated in § 38 g 1 p 9 of Code of

Criminal Proceedings, which in cases of *plea bargaining* and *absprache* is applicable on the stage of the court proceedings, thus servicing, however, the common goal, based on the differences pursuant to the conciliation proceedings, to be interviewed on the stage of proceedings with the aim of forming proposal of charges.

Differently from the foresaid, the fourth analysed regulation investigated as one of the starting points for the Estonian settlement proceedings regulation, - i.e. the Italian law, which is also based on right of veto, and stipulates guaranteeing subjective rights via right of veto pursuant to procedural state of civil action plaintiff, excluding relief on the part of court in case of *patteggiamento* claim in situation when victim files for civil action.

The comparison of laws in different states is followed by the analysis of the domestic settlement proceedings law, in the course of which the victims position is reviewed both pursuant to the definition of objects of settlement and procedural state in comparison with the settlement proceedings parties/subjects.

Based on the goal of the Master's Thesis, the second chapter has a major importance for the work, so the analysis of the victims rights is divided into the following parts: (1) within the meaning of the aim of remedying of the damage through the exercised right of victim to file civil claim for defining the scope of damage; and (2) qualification of deed bearing the aim of revenge (act shall be based upon), and apply sanction in the meaning of the competency delegated from victim to the state.

The analysis contained in chapter three investigates the problem beyond the settlement of victims rights. According to the author, the legislator's position in case of simplified proceedings originates from ensuring the victims interests pursuant to the stipulated rights and their scope. Both in the case of Alternative Proceedings and Summary Proceedings, which, in the author's opinion, are the most restricting for the victims rights, the legislator did not see fit to provide for the victims veto right. This situation in practice might lead, e.g., to a case when victim, guided by want to revenge and want for stricter punishment refuses his agreement to application of settlement proceedings, and the Summary proceedings shall be applied to the accused, which entails more lenient sanctions pursuant to the law, i.e. applying pecuniary compensation. At the same time, the investigated **conciliation proceedings** law, in the author's opinion, clearly embodies the victims veto right aptitude, bringing forth the direct effects related to application of the relevant way of proceedings.

The Master's Thesis aimed at finding the affirmation for the hypothesis, according to which the victims subjective rights within application of settlement proceedings are also ensured without right of veto affecting the application of the procedural type.

The process of finding affirmation to the hypothesis in this thesis is divided into two steps – firstly, by giving the legal assessment of the criminal offence, and, next, providing the type and the category or term of the punishment within the meaning of relevant agreements. There is no reason to deny the victims interests based on want to revenge, which in criminal proceedings are aimed at punishment of the accused, without meaning that the relevant interest is equivalent to the applied law. According to the author, the prior line of reasoning is characterized by the principal decision which was laid into the basis of the settlement proceedings law – application of the victims agreement in case when a decisive condition for application of the obligatory procedural type is left out, justified by delegating the personal interest in revenge to the prosecutor's office.

The author holds, that within the scope concerning the qualification of punishment and type and rate of punishment, the victims right in the valid law is on the first place formulated via dictation of the type of punishment, so, within the meaning of the second sentence in § 38 p. 1 it. 9 of the Code of criminal proceedings, it has no binding effect; the author, similarly to the authors of the settlement proceedings law, believes that the victims right for veto in issues where decision on the merits lie within the competency of the state, is not justified from the procedural point of view, and thus it might become the restricting factor in proceedings, first of all, the necessity in procedural economy. The author would like to specify that the right of the victims opinion manifestation, which within the valid law appears from the second sentence in § 38 p. 1 it. 9 of the Code of criminal proceedings, the stipulation, similarly to the criminal laws of the United States and Germany, includes understanding of the victims involvement into proceedings without the veto right.

To prove the Master's Thesis hypothesis, in it necessary, in addition, to give an assessment in the meaning of protecting the victims interests based on the remedying of the damage for the sake of the victims veto right. Here the author regarded it to be relevant to refer to the assessment of the type and scope of damage in the meaning of the objects of settlement. In the course of the analysis, the author reached the conclusion that the affected civil plaintiff's consent to application of settlement proceedings is not equivalent to delegating a personal right to prosecutor's office, thus eliminating negotiations held in the settlement proceedings

about the type and scope of damage under the valid law. In the case, when the victims interests for remedying of the damage are ensured via filing civil complaint and manifestation of the type and scope of damage, according to the author, the victims rights can be ensured by application of the type of the proceedings without having veto right, thus proving the hypothesis set in the master's thesis.

Assessing the timeliness of the master's thesis, the author believes that with the aim of making the proceedings more economic, the settlement proceedings law can be reviewed via implementation of amendments investigated in the essential chapters of this work, of which the major amendment would deal with exclusion of the above-analysed veto right or, alternatively, restricting it.

In the author's opinion, when defining the veto right scope, the principles should be weighted, of which the first would exclude the necessity of victims consent in case of claim resulting from voluntary remedying of the damage, and, the next, on the grounds of definitions listed in Meris Sillaotsa Master's Thesis, veto right could restrict some certain types of offences, in the first place, in cases of crimes of violence *in persona*.²⁴³

The third issue concerns the author's alternative proposal, expanding the scope of the victims rights, the opportunity to involve victim in settlement negotiations, though, in the author's opinion, with certain limitations, in relevant competent prosecutor's office, which could consider based on the necessity decisions with a view of procedural economy principle.

In conclusion, the author expresses an opinion that the valid settlement proceedings law accomplishes the legislator's goal of the procedural economy principle, in terms of the applicability and scope, however, with assumption of the opportunity to amend the law with the purpose of achieving even more procedural economy. The hypothesis which proved confirmed in this master's thesis provides ideas for the criminal proceedings review for the purpose of assessing the victims rights in the meaning of the settlement proceedings, which, according to the author should, in the first place, rely on the basis of the victims veto right principle, which, in the sense of subjective rights defence, challenges this master' thesis.

²⁴³ M. Sillaots. Kokkuleppemenetus kriminaalmenetluses, p. 26.

Kasutatud allikad

Kasutatud kirjandus

1. A. D. Amato. Criminal law in Italy. Kluwer Law International: Alphen aan den Rijn 2011.
2. Analüüs Eesti Vabariigi I ja II astme kohtute tööst 2002. aastal, lk 1 . Arvutivõrgus:http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/kohtute_statistika_2002.pdf (27.03.2015).
3. C. Doyle. Crime victims' rights act. Nova Science Publishers Inc: New York 2008.
4. Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA). Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001F0220> (16.03.2015).
5. Eesti Vabariigi I ja II astme kohtute statistilised menetlusandmed 2005. aastal, lk 2. Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/kohtutestatistika2005kodulehele.pdf> (27.03.2015).
6. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL. 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:ET:PDF> (16.03.2015).
7. L. Ervo. Plea Bargaining as an example of the recent change in the Finnish criminal procedural paradigm. Baltic Journal of Law & Politics vol 7, nr 1 2014.
8. G. Fisher. Plea Bargaining's Triumph: A History of Plea Bargaining in America. Stanford: Stanford University Press 2003.
9. G. Gillieron. Public Prosecution in the United States and Europe. A Comparative Analysis with Special Focus on Switzerland, France and Germany, Switzerland: Springer International Publishing 2015.
10. Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi. Arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2013/20130058.pdf> (27.03.2015. a).
11. G. N. Herman. Plea Bargaining. New York: Juris Publishing, Inc 2012.
12. O. Jaggo. *Plea-bargaining* ja lihtmenetlus – kahe süsteemi võrdlus. Juridica I/1998.

13. Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2016-2019, lk 11. Arvutivõrgus:
http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2016-2019.pdf (28.04.2015).
14. T. Kastula. Rikosioiden kohtuullinen käsittelyaika ja rikosoikeudenkäyntien viivästymistä vastaan olevat tehokkaat oikeussuojakeinot – erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa. Magistritöö, Helsingi Ülikool 2009.
15. E. Kergandberg. Üldmenetluse ja erimenetluste vaheline pinge Eesti tänases kriminaalmenetlusõiguses ja kohtupraktikas. Juridica VIII/2012.
16. E. Kergandberg.; P. Pikamäe. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. Juridica IX/2000.
17. E. Kergandberg, P. Pikamäe *et al.* Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
18. E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006.
19. S.. Bargaining in the Criminal Justice Systems of the United States and Germany. Frankfurt am Main: Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften 2008.
20. L. L. Levenson. Peeking behind the Plea Bargaining Process: Missouri v. Frye & Lafler v. Cooper. Loyola of Los Angeles Law Reivew 457/2013.
21. U. Lõhmus. Kas kokkuleppemenetlus on kooskõlas karistusõiguse süüühimõttega? Juridica VII/2014.
22. U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012.
23. Ü. Madise *et al.* Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kolmas, täiendatud väljaanne. Tallinn: Juura 2010.
24. P. Pikamäe. Itaalia kriminaalmenetluse mudel – võimalik lähtepunkt Eesti kriminaalmenetluse reformiks. Juridica II/1999.
25. W. T. Pizzi; M.Montagna. The Battle to Establish an Adversarial Trial System in Italy. Michigan Journal of International Law vol 25, 2004. Arvutivõrgus:
<https://lawweb.colorado.edu/profiles/pubpdfs/pizzi/PizziMJIL.pdf> (27.03.2015).
26. J. Pradel. Mõned tähelepanekud Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu kohta. Juridica IX/2000.
27. K. Prükk. Austatud lugeja. Juridica IX/2000.
28. R. E. Rauxloh. Formalization of Plea Bargaining in Germany. Fordham International Law Journal, Volume 34, Issue 2 2011.
29. Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) esimese lugemise stenogramm, 04.04.2001.

30. Riigikogu arhiiv: Seletuskiri Vabariigi Valitsuse algatatud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) teise lugemise teksti juurde 22.11.2010.
31. Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, 19.10.2009.
32. Riigikogu arhiiv: 594 SE I Eelnõu, 14.11.2000.
33. Riigikogu arhiiv Muudatused kriminaalmenetluse seadustiku 594 SE 27.04.2001.
34. Riigikogu arhiiv: Muudatusettepanekud kriminaalmenetluse seadustiku eelnõule 594 SE 05.12.2002.
35. Riigikogu arhiiv. 594 SE II – Muudatusettepanekute loetelu kriminaalmenetluse seadustiku eelnõule 29.01.2003.
36. Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE), 29.01.2003 stenogramm.
37. Riigikogu arhiiv: Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu (594 SE) teise lugemise jätkamise stenogramm, 12.12.2003.
38. Riigikogu arhiiv: Riigikogu õiguskomisjoni 17.12.2002. a istungi protokoll, 17.12.2002.
39. XII Riigikogu stenogramm VIII istungjärk 19.11.2014. Arvutivõrgus: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/201411191300#PKP-15889>, (29.04.2015)
40. Recommendation of the Committee of Ministers concerning the simplification of criminal justice. Arvutivõrgus: <http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/hsykkkanunteklifi/recR%2887%2918e.pdf> (27.03.2015).
41. T. Reinthal. Kriminaalmenetluses rakendatava kohtumenetluse praktika analüüs. Riigikohus: õigusteabe osakond 2008.
42. C. Roberson; D. K. Das. An Introduction to comparative legal models of criminal justice. Abingdon: Taylor & Francis Group 2008.
43. S. Ruggeri. Human Rights in European Criminal Law. New Developments in European Legislation and CaseLaw after the Lisbon Treaty. Springer: Switzerland, 2015.
44. M. E. Rushefsky. Public Policy in the United States. New York: Routledge 2015.
45. J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007.
46. S. A. Saltzburg. American Criminal Procedure Cases and Commentary. St Paul Minnesota: West Publishing Co 1988.

47. J. Sarv. Haginõuded kriminaalmenetluses. *Juridica* V/2011.
48. L. J. Siegel; J. L. Worrall. *Introduction to Criminal Justice*. Fifteenth Edition. Boston: Cengage Learning 2014.
49. Seletuskiri prokuratuuriseaduse ja kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde, lk 3. Arvutivõrgus: <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/2f54a037-4fc2-4941-a9fe-b77c4cc190cf/Prokuratuuriseaduse-ja-kohtute-seaduse-muutmise-seadus/> (27.04.2015).
50. K. Siivelt. Erasüüdistus. Kas vajalik täiendus Eesti kriminaalmenetlusõigusele? *Juridica* III/2014.
51. M. Sillaots. *Kokkuleppemenetlus kriminaalmenetluses*. Doktoriväitekiri, Tartu Ülikool 2004.
52. R. G. Singer. *Criminal Procedure II: From Bail to Jail*. New York: Aspen Publishers 2008.
53. J. Sootak. *Sanktsiooniõigus*. Tallinn: Juura 2007.
54. J. Sootak. *Kriminaalpoliitika*. Tallinn: Juura 1997.
55. J. Sootak, P. Pikamäe. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura 2009.
56. I ja II astme kohtute 2014.a statistilised KOONDANDMED, 2014.a jooksul saabunud kohtumenetluste arv ja lahendatud kohtumenetluste arv. Arvutivõrgus: <http://www.kohus.ee/et/eesti-kohtud/kohtute-statistika> (27.03.2015).

Kasutatud kohtupraktika

57. *Brady v. United States*. No 397 U.S. 742 (1970).
58. *Blackledge v. United States*. No 431 U.S. 63 (1977).
59. EIKo 10.03.2012, 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09, 67354/09, *Barbar Ahmad ja teised v. Suurbritannia*.
60. EIKo 29.04.2014, 9043/05, *Natsvlishvili ja Togonidze v. Georgia*.
61. RKKKo 3-1-1-23-96.
62. RKKKo 3-1-1-79-03.
63. RKKKo 3-1-1-29-04.
64. RKKKo 3-1-1-34-05.
65. RKTKo 3-2-1-41-05.

66. RKKKo 3-1-1-99-06.
67. RKKKo 3-1-1-96-06
68. RKKKo 3-1-1-47-06.
69. RKKKo 3-1-1-52-07.
70. RKKKo 3-1-1-14-07
71. RKKKo 3-1-1-11-07.
72. RKKKo 3-1-1-60-07.
73. RKKKm 3-1-1-96-09
74. RKKKm 3-1-1-41-09
75. RKKKm 3-1-1-97-10.
76. RKKKo 3-1-1-3-10.
77. RKKKo 3-1-1-60-10.
78. RKKKo 3-1-1-105-10.
79. RKKKo 3-1-1-77-11.
80. RKKKo 3-1-1-44-12.
81. RKKKm 3-1-1-70-12, Priit Pikamäe eriarvamus.
82. RKKKo 3-1-1-83-12.
83. RKKKo3-1-1-106-12.
84. RKKKm 3-1-1-80-13.
85. RKKKo 3-1-1-98-13
86. RKKKo 3-1-1-131-13.
87. RKHKo 3-1-2-2-13
88. RKKKm 3-1-1-84-14.
89. RKKKo 3-1-1-13-14.

Kasutatud normatiivaktid

90. Eesti Vabariigi Põhiseadus (RT 1992, 26, 349).
91. Esitutkintalaki. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140672> (12.03.2015).
92. Federal Rules of Criminal Procedure. Arvutivõrgus: <https://www.justia.com/criminal/docs/frcrimp/rule11.html> (12.03.2015).
93. The German Code of Criminal Procedure. Arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p1718 (12.03.2015).

94. Kohtute seadus (RT I 2002, 64, 390)
95. Kriminaalmenetluse koodeks (RT I 2004, 27, 176).
96. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Arvutivõrgus:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689#L5> (12.03.2015).
97. Rikoslaki. Arvutivõrgus: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L2>
(12.03.2015).

Lisa 1 – Küsimustik

Lugupeetud vastaja!

Käesolev küsimustik on koostatud Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilase Liisa Nuuti magistritöö - Kannatanu nõusoleku tähendus kokkuleppemenetluse kohaldamisel (juhendaja *prof J. Ginter*) – raames. Küsimustiku eesmärk on analüüsida KrMS § 239 sätestatud kokkuleppemenetluse regulatsiooni kohaldamist praktikas.

Palun vastata kõigile küsimustele, et tagada uurimustulemuste representatiivsus. Kogutud andmed on anonüümsed ja neid kasutatakse üldistatud kujul ainult teaduslikel eesmärkidel. Andmeid ei edastata kolmandatele isikutele.

Ette tänades,
Liisa Nuut

1. Millises menetlusetapis küsite kannatanult nõusolekut kokkuleppemenetluse kohaldamise kohta? (*Palun märkige üks variant*)

- a. Kannatanuga esimese menetlustoimingu läbiviimisel
- b. Kohtueelse menetluse lõppfaasis, enne toimiku prokuratuuri edastamist
- c. Kohtueelse menetluse lõppfaasis, pärast toimiku saabumist prokuratuuri
- d. Muu _____

2. Kui suur hulk kannatanutest (hinnanguliselt) ei nõustu kokkuleppemenetluse kohaldamisega?

3. Mis iseloomustab kriminaalasju, milles kannatanud ei nõustu kokkuleppemenetluse kohaldamisega (*kuriteo liik; menetlusosaliste suhted jne*)?

4. Kas juriidilisest isikust kannatanute ja füüsilisest isikust kannatanute puhul esineb erisusi kokkuleppemenetluse nõusoleku andmisel/sellest keeldumisel? Millised on erisused?

5. Milliseid kannatanule kokkuleppemenetluse nõusoleku andmisega kaasnevaid olulisemaid õigusjärelmeid kannatanule tutvustate? Millises sõnastuses?

6. Kas ja millises ulatuses avaldavad kannatanud arvamust süüdistuse ning karistuse osas?

7. Millistel põhjustel kannatanud ei nõustu kokkuleppemenetluse kohaldamisega?

8. Kas kokkuleppemenetluse kehtiv regulatsioon täidab Teie arvates seadusandja tahte kohaselt eesmärgiks seatud menetlusökoonomia printsiipi? Kuidas?

9. Millised on kokkuleppemenetluse kohaldamise kehtiva regulatsiooni puudused?

Täna Teid küsitluse vastamisele panustatud hea tahte ja aja eest.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liisa Nuut,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

KANNATANU NÕUSOLEKU TÄHENDUS KOKKULEPPEMENETLUSE
KOHALDAMISEL,

mille juhendaja on *prof* Jaan Ginter

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 04.05.2015